

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

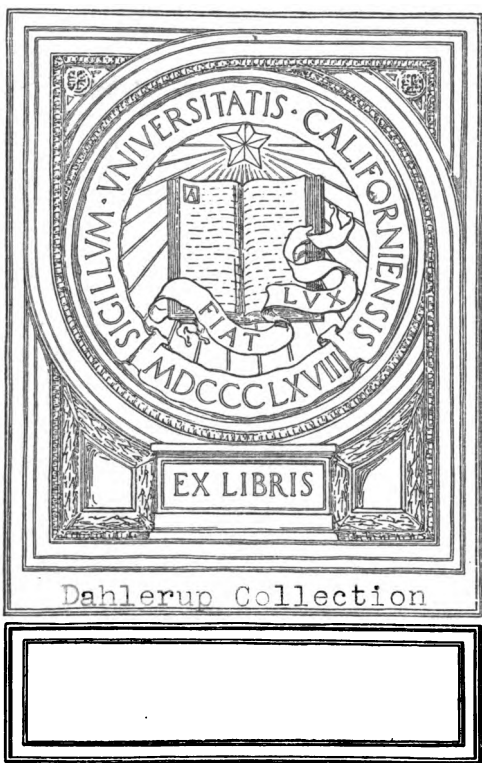
Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

UC-NRLF

\$B 366 838

PD
3582
G4H6

*Hr. Docent V. Lohr
atbidiget
for forf.*

STUDIER
OVER
MIDDELNEDERTYSKE LAANEORD
I DANSK
I DET 14. OG 15. AARHUNDREDE
AF
CLARA HOLST

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOGTRYKKERI
1903

PD 3582
C4 H6

Dahlerup

TO VINU
AIRPORT LAC

Indhold.

	Side.
Forkortelser	5
Omlydsforhold i laaneordene	10
Uregelmæssigheder ved omlyden	27
Lydovergangen <i>u > o</i> (<i>å</i>) i laaneordene	32
Assimilationerne <i>ld > ll</i> og <i>nd > nn</i>	52
Bemærkninger om mnt. elementer i orddannelsen	64
Om nogle laaneords anvendelse	70
Register	75

Forkortelser.

- A. M. 187 = Det arnam. Hdskr. 187 i oktav, v. Sæby 1886.
Bibl. = Den æ. danske Bibelovs., v. Molbech, 1828.
Brandt = Brandt, Gammeldansk Læsebog, 1857.
Br. Wb. = Versuch eines brem.-niedersächs. Wörterbuchs, 1767 ff.
Cod. Esrom. = Cod. Esromensis, v. O. Nielsen, 1881.
Dähn. = Dähnert, Plattd. Wb., 1781.
Dann. = Danneil, Wb. d. altmärkisch-plattdeutschen Mundart, 1859.
Dueh. = Ducholms Dipl., v. O. Nielsen, 1872.
Flensb. = Flensborgs Stadsret i De m. Jydske Lov beslægtede Stadsretter, v. P. G. Thorsen, 1855.
Harp. = H. Harpestrengs Danske Lægebog, v. Molbech, 1826.
Hell. Kv.-s Brandt, Klosterlæsning, 1865.
J. L. = Jydske Lov, v. Thorsen, 1853.
Kalk. = Kalkar, Ordb. til det æ. d. Sprog, 1881 ff.
Kbh. Dipl. I—II = Kjøbenhavns Dipl., v. O. Nielsen, 1872 ff.
Kemp. = Thomas a Kempis, v. Rønning, 1885.
Krøn. = Gammeldanske Krøniker, 1. hefte, v. Lorentzen, 1887.
Lucid. = Lucidarius, v. Brandt, 1849.
Mand. = Mandevilles reise, v. Lorentzen, 1882.
Mich. = Hr. Michaels 3 danske Riimværker, v. Molbech, 1836.
M. P. = Molbech og Petersen, Udvalg af danske dipl. og breve, 1858.

P. Lolle = Östnord. och lat. Medeltids-ordspråk, v. Kock-Petersens, 1889 ff.

Post.-s. Brandt, Klosterlæsning, 1865.

Ribe Old. = Ribe Oldemoder, v. O. Nielsen, 1869.

Rom. Digt. = Romant. Digt. fra Middelalderen, I—III, v. Brandt, 1869 ff.

Schamb. = Schambach, Göttingisch-Grubenh. Idiotikon, 1858.

Sch. L. = Schiller u. Lübben, Mittelniederl. Wb., 1875 ff.

Suso.-s. Brandt, Klosterlæsning, 1865.

Söd. = Söderwall, Ordb. öfver sv. Medeltids-språket, 1884 ff.

Tingsv. = Gamle jyske Tingsvidner, v. O. Nielsen, 1882.

ht. = høitysk, mht. = middelhøitysk.

nt. = nedertysk, mnt. = middelnedertysk.

gld. = gammeldansk, glsv. = gammelsvensk.

isl. = islandsk, anført efter Fritzners ordb. (Betegnelsen „isl.“ er i det følgende anvendt, istedetfor „oldnorsk“, overensstemmende med den udenfor Norge almindelige brug).

Allerede tidlig optræder i dansk og svensk litteratur en række middelnedertyske laaneord, der er for talrige til, at man ikke forlængst har været opmærksom paa deres tilstedeværelse. Lydforholdene i disse laaneord er dog lidet undersøgt, idet man mere har havt opmærksomheden henvendt paa deres forhold til det øvrige ordforraad, samt deres betydning for orddannelsen (saaledes særlig, for sven-skens vedkommende, F. Tamm i sine forskellige arbejder).

Ligesom andetsteds er der ogsaa i Danmark en sterk stemning mod fremmedord, og da særlig mod de fra tysken optagne, som jo ogsaa er overvældende ved sin mængde. Mange af dem, navnlig af de nedertyske, er dog saa gamle, at de ikke mere godt kan undværes, som *ske*, *blive*, *ulykke* o. a., hvad der ogsaa gjælder for flere præ- og suffixer (som *be-*, *-ske*, *-inde* m. fl). Den nedertyske form gjør også meget til, at ordene ikke føles saa sterkt som fremmede, da nemlig nedertysken staar dansken nær i saa mange maader, baade i konsonant- og vokalsystemet. Saaledes er jo, i modsætning til høitysk, hverken lydforskyvningen eller vokalerne diftongisation indtraadt i noget af disse sprog.

Foruden disse grundligheder virkede ogsaa senere flere lydlove i begge sprog til at bringe nt. og dansk sammen. Saaledes havde dansk allerede tidlig, i delvis tilslutning til nt., monoftong, hvor isl. har diftong (*sten*, *höre* etc.). I begge sprog gik ogsaa i visse tilfælde *a* over til *o* (s. ndfr.)

og ligeledes *ld*, *nd* til *ll*, *nn* (s. ndfr.), ligesom ogsaa i begge sprog indlydende *g* i regelen blir spirantisk.

Disse forhold er det, som forklarer, at laaneordene fra først af kunde optages i saadan mængde, uden hinder for forstaaelsen. En stor del af de nt. ord faldt jo ogsaa desuden helt sammen med de danske, og af de øvrige udfyldte mange huller i det danske ordforraad og optoges derfor som nødvendige kulturord, til stor berigelse for sproget. Den ældste danske litteratur repræsenteres rigtignok kun af provinslovene, hvis sprog med nødvendighed ikke kan frembyde megen afveksling. Men ogsaa. naar man tager hensyn til lovsprogets eiendommeligheder, vil det ældste ordforraad synes fattigt, saa at en fornyelse maatte være heldig.

Gjennem nedertysken kom dansken ogsaa i forbindelse med det øvrige Europas kultur, idet de lat. og franske ord, som i middelalderen blev optaget, i regelen optræder i nt. form, som *brev*, *eventyr*, *figen*, *pine*, *pintse*, *pris*, *pund*, *paaske*, *sennep*, *spise* etc.

Dansken ved aar 1500 er saaledes et langt rigere og fuldkomnere udstyret sprog, end det var 200 aar iforveien, og denne sterke udvikling maa fornemmelig tilskrives nedertyskens indflydelse.

2.

Nært beslægtet som dansk og nt. var, faldt mange ord, tilhørende alle ordklasser, i begge sprog sammen fra begyndelsen af, og det netop af de hyppigst brugte ord. Saadanne er f. ex. *fader*, *moder*, *broder*, *søster* (mnt. *suster*), endvidere flere verber, som *binde*, *brænde*, *falde*, *finde*, *holde*, *ligge*, *lægge* etc., — pronomener, som *min*, *din*, *sin*, *disse* (mnt. masc. nom.), præpositioner, som *med*, *under*, *ud*, etc. Ved saadanne ord er der jo ingen tvil om, at de er af uafhængig nordisk oprindelse, men ved andre er dette vanskeligere at fastslaa. Kilderne til det ældste danske

ordforraad flyder nemlig kun sparsomt, saa at et ord, om det end ikke er skriftlig opbevaret fra den ældste tid, derfor dog meget godt dengang kan have existeret i det levende sprog. At der paa den tid, hvorfra de ældste lovhaandskrifter daterer sig (ca. 1300 og noget før), ogsaa maa være indført langt flere laaneord end der findes i disse, er allerede paavist af Jessen¹⁾ og forklares ogsaa tilstrækkelig af de snævre grænser, lovsproget bevæger sig i. Paa denne fattigdom i den ældre tid hjælper den samtidige (og ældre) isl. litteratur kun lidet. Thi man kan jo ikke af et ords forekomst i isl. uden videre slutte sig til dets anvendelse ogsaa i dansk, ligesom omvendt den tid er forbi, da man kunde fastslaa som ikke danske alle ord, der ikke var opført i en isl. ordbog.

3.

Hvad det nedenfor behandlede materiale angaar, saa bestaar det for den ældste tids vedkommende, foruden af lægebøgerne, væsentlig af diplomer. Thi blandt provinslovene er det kun i J. L., at man finder nogen merkbar mnt. indflydelse, og selv dér er den høist ubetydelig. Lovsproget er jo i det hele omtrent blottet for fremmede elementer, idet det, som ovenfor nævnt, repræsenterer en sprogform, langt ældre end de ældste bevarede haandskrifter. Vi kan altsaa ikke dér søge nogen oplysning om mnt.

Hvad diplomerne angaar, maa de benyttes med forsigtighed i sproglig henseende, vaklende som orthografien er og udsat for forskellige indflydelser. Skriverens dialekt paavirker ham uvilkaarlig paa den ene side, og hensynet til det juridiske »skriftsprog« drager ham i en anden retning.

¹⁾ T. f. Phil. og Pæd. V, 218.

Omlydsforhold i laaneordene¹⁾.

1.

Middelnedertysk er i det hele et lidet dyrket felt, og heller ikke dets lydforhold har ofte været gjenstand for undersøgelser. Interessen derfor har ikke været stor, dels fordi det høityske skriftsprog jo bygger paa et andet grundlag (om end indflydelser fra nt. ogsaa delvis har gjort sig gjældende), og dernæst ogsaa. fordi den mnt. litteratur i kunstnerisk værd stod saa langt tilbage for den middelhøityske, at den ikke i umiddelbar tiltrækningskraft kunde maale sig med denne.

Hvad nu særlig det vanskelige omlydsspørgsmaal angaar, saa har man ikke beskæftiget sig videre indgaaende dermed, og Grimm's²⁾ og efter ham Lübben's³⁾ afgjørende dom: »Mnt. har kun omlyd af *a*« har man længe slaaet sig til ro med. Man gik herved ud fra den mnt. orthografi, der i dette punkt er yderst vaklende, idet man forklarede den store usikkerhed i betegnelsen som ren vilkaarlighed eller ogsaa tillagde de forskjellige tegn over vokalerne en udelukkende diakritisk betydning⁴⁾. Omlyd af *o* og *u* skulde saa senere være indført fra ht. ved reformations-tiden⁵⁾.

En anden opfatning begynder dog nu at gjøre sig gjældende, den nemlig, at den mnt. omlyd er af en ældre datum og optræder samtidig med den middelhøityske, altsaa uafhængig af denne⁶⁾. Ingen har dog endnu, saavidt mig be-

¹⁾ Følg. afhandling er, m. undtagelse af nogle senere tilføjede rettelser og udvidelser, trykt i Arkiv f. N. F. XVIII (N. F. XIV), p. 210 ff.

²⁾ Gr. I³, 257.

³⁾ Mnd. Gr. p. 29.

⁴⁾ Lübben, Gr. p. 30—32.

⁵⁾ Lübben, Gr. p. 33, Neger, Meckl. Gr. p. 39.

⁶⁾ Paul, Grundr. d. germ. Phil., 2. Aufl., p. 694.

kjendt, søgt at støtte denne antagelse ved andet direkte bevis end det, som er hentet fra den paa dette punkt usikre mnt. orthografi selv, nemlig en dér undertiden forekommende vekslen mellem *i* og *u*, *e* og *o*, hvor da *i* og *e* skulde betegne de omlydte vokaler¹⁾. Ogsaa omlydens store udbredelse i de ny-nt. dialekter tyder forresten paa, at dens oprindelse maa sættes meget langt tilbage i tiden.

2.

For enhver, der blot kaster et blik paa middelalderens danske og svenske litteratur, vil, selv uden noget indgaaende studium, de mange omlydte former af mnt. ord være paafaldende, som optræder fra de tidligste tider, d. v. s. paafaldende, naar man tager omlydsspørgsmaalets usikre stilling i betragtning. For svenskens vedkommende har Schagerström²⁾ allerede omtalt fænomenet, uden at dog hans forklaring deraf³⁾, som vi senere skal komme tilbage til, synes fyldestgørende.

Mange ikke omlydte former forekommer dog ved siden af de omlydte. Særlig mangler ofte omlydsbetegnelsen ved ord og udtryk direkte optaget fra det mnt. lovsprog med den orthografi, som dér efterhaanden havde fæstnet sig. Skrivemaaden beviser derfor intet om udtalen, naar former som f. ex. *Lubek*, *lubesk*, *lodich*, *stucke* forekommer langt ned i tiden, efterat omlydte sideformer forlængst er optraadt.

I overensstemmelse med denne udbredte mnt. skrivebrug, er det ogsaa, at Schiller-Lübbens ordbog konsekvent undlader enhver betegnelse af omlyden. Ogsaa Brem. Wb., der jo medtager sproget lige til slutningen af 18. aarh., har blandt sine kilder tekster, som gaar helt op til middelalde-

1) Paul, Grundriss, anf. sted.

2) Om tyska lånord med *kt* i medeltidssvenskan, 1880.

3) p. 16.

ren, og opfører derfor mange ikke omlydte former efter den mnt. orthografi, former, som altsaa intet beviser om omlyden.

Hvad forøvrig vort materiale angaar, saa maa bemærkes, at de tegn, hvormed man hjalp paa det lat. alfabet for at betegne nyere lydforandringer, som omlyd, nemlig prikker, streger eller over linjen tilføiede bogstaver, i og for sig ofte var utydelige og let kunde oversees af afskriveren (og senere af sætteren), — hvoraf følger, at de tilfælde, hvor tegnene er udeladt, beviser mindre end de, hvor de er tilføiet, saa vegten i det følgende væsentlig lægges paa de omlydte former.

En anden sag er det, at det i enkelte tilfælde kan fremgaa af undersøgelsen eller af sprogets senere udvikling, at der virkelig har foreligget to former (s. f. ex. nedenfor ved *mögelig*, *bekymre*, *lykkæ* m. fl.). Disse dobbeltformer kan da forklares enten som tilhørende forskellige nt. dialekter eller ogsaa som repræsentanter for forskellige trin i den mnt. lydudvikling: den ikke omlydte form skulde da være den ældre. Hvilken af disse forklaringer er den rette, er det paa grund af det foreliggende materiales forholdvise knaphed vanskeligt at afgjøre, ialfald saalænge de mnt. laaneord i isl. og svensk ikke er tilstrækkelig undersøgt, saa de kan benyttes til sammenligning.

Til slutning skal kun tilføies, at for en fuldstændigheds skyld er medtaget, foruden den ældre litteratur, ogsaa hvad der er skrevet i sidste halvdel af 15. aarh., skjønt det kanske vil synes overflødigt, idet materialet allerede var righoldigt nok. Men dels er det vanskeligt at træffe en periodeinddeling midt i det 15. aarh., og paa den anden side vil det have sin interesse at se, hvorledes omlydsspørgsmaalet stiller sig for laaneordenes vedkommende ved skillet mellem 15. og 16. aarh. Paa det tidspunkt har man jo ment, at omlyden først indtraadte i mnt.

A. Mnt. o i lang eller »tonelang«¹⁾ stavelse.

behytthæ, v. Mich. 3.

Sch. L. behuden, behoden. Br. Wb. behöden.

Enten af nt. oprindelse (med *th* = *ð*?) eller ogsaa hoi-tysk, svarende til *behiiten*, i begge tilfælde med forkortet vokal i dansk.

behöffuer, 3. sg. Kb. Dipl. I, 169 (1443). behöwede Tingsv. 117 (1463). behöffue, 1. pl. Rom. Digt. III, 26. behöfuæ Mand. 34. behöffuer Kemp. 18. — behöwelig Suso 134. behöfuæliet Mand. 201.

Sch. L. behoven. Br. Wb. behöven.

bödekære Kb. Dipl. I, 107 (1375—89).

Sch. L. bode-, bodiker. Schamb. bö(de)ker.

dröuæs Harp. 140, Lucid. 58. dröwe Rom. Digt. II, 65. dröffuet, pt. Brandt 113. — bedröweth, pt. P. Lolle 594. bedröffuet Rom. Digt. III, 70. bedröfuit Rkr. 3476. — fordröue Hell. Kv. 60. fordröfde Suso 76.

dröuels Harp. 68. dryuæls ib. 150. dröwelsæ Lucid. 9. dröuilse Bibl. 5. Ms. 33, 8. dröffwelssens P. Lolle 58. dröffuelsæ Mich. 27. dröwelshetz, gen. Brandt 268. be-dröffuelssæ Rom. Digt. III, 180. bedröffwelsæ Brandt 239. bedröffuele Kemp. 114. bedröffsels, gen. Bibl. 1. Ms. 35, 3.

dröffuæligæ Brandt 160. dröffuelikth Kemp. 49. dröwelighæ Lucid. 13.

Sch. L. droven etc. Br. Wb. dröven.

fortröden (protervus), adj. Bibl. 5. Ms. 21, 18.

Sch. L. vordroten. Br. Wb. verdrötig.

Almindeligere er dog de ikke omlydte former, *fortru-den* (f. ex. Kb. Dipl. II, 38 (1403), Kb. Dipl. I, 200 (1465), samt P. Lolle 483) og *fortroden* (Brandt 298, fortrodhenhet Suso 38, fortrodenscap ib. 187). Verbet *fortryde* (Rom.

¹⁾ Lübben, p. 8.

Digtn. I, 6, Mich. 147, Rkr. 2582), svarer dog kun i betydningen til mnt. *vordreten*, lydret stemmer det med isl. *þrjóta*, æ. d. *tryde*.

föwe, v. Rom. Digtn. I, 32. föyæ Rom. D. II, 160. sammenföghes Post. 58. tilföyghes ib. 70. tilföes Brandt 273. tilföyweth, pt. Bibl. 1. Ms. 46, 29. — samanfögelse Post. 180. tilföwelsæ Bibl. 2. Ms. 26, 24. sammelföghels Suso 8. — tilföglige ib. 184.

Sch. L. vogen, vugen, v. Br. Wb. fögen.

föwæ, subst.. Rom. Digtn. I. 153 (= tilfredshed). mæd fower föwe (= mnt. met voger voge?) ib. 197. faldh (3. sg. prætt.) til föffuæ Rkr. 1876. til föwe ib. 4808. (fall til) föge Rom. Digtn. I, 105. til föwæ (mnt. met voge = passende, med ret) Rom. Digtn. III, 318. vföghe (fortræd) Rom. Digtn. II, 134. vfögeligh (upassende) Rom. Digtn. II, 220.

Sch. L. vuge, f. Br. W. föge.

föwe, adj. Rom. Digtn. I, 134. föuæ Mand. 16. föwelighe (parum) Kemp. 16.

Sch. L. voge, adj. Br. Wb. föge (fège).

fölä, v. Hell. Kv. 55, Suso 166. föler Suso 1. föläer Bibl. 1. Ms. 27, 12. föllæ, subst. Mand. 146. fölä Rkr. 1446. fölilse pl. Kemp. 214.

Sch. L. volen. Br. Wb. fölen.

höflig, adj. Suso 112.

Sch. L. hovelik. Dähn. höflik.

I dansk ined forkortet vokal. Snarere er det dog vel ht. *höflich*, vi her har for os, skjønt ogsaa dette, nu ialfald, har lang vokal.

hönlighe Post. 137 og 138.

Sch. L. honelik.

Omlyden kan dog ogsaa mangle, f. ex. *honlighe* Post. 148, ligesom den ogsaa mangler i verbet (*hones* Kemp. 57), hvilket jo begge dele svarer til den nuværende brug (*haane*, *haanlig*).

hövsk Rom. Digt. II, 89. *vhöfuest* Mand. 82. *vhö-
wesck* Suso 35. *vhöfskelig* ib. 161.

Sch. L. *hovesch*, adj. *Dähn. howisch*.

Ogsaa isl. har her omlyd (s. Fritzner).

krönes, v. Rom. D. III, 5. *crönes* ib. 78.

Sch. L. *kronen*. *Dähn. krönen*.

Ikke omlydte former med *o* og *u* er dog almindeligere:
krwnethæs Krøn. 54, *cronethes* ib. 55 (et andet hdskr.),
krunether Brandt 82 (1397). *krwne*, v. Rkr. 4017.

Cröwer (navn) Kb. Dipl. I, 131 (1402). *Kröiere* Kb.
Dipl. II, 51 (1429). *Kröyer* Kb. D. I, 192 (1462). *krö-
werske* Kb. D. I, 165 (1443).

Sch. L. *kroger*, -sche. Br. Wb. *kröger*.

kön (modig) Mich. 138, Rkr. 66. *kiön* Rom. Digt. I,
82, II, 4. *könæ* Brandt 103.

Sch. L. *kone*. østfries. *kôn*.

Betydningen svarer ikke ganske til det isl. *koenn* (= klog), men overgangen »klog« »modig« er ikke ulogisk, og den korte vokal i dansk stemmer ogsaa pædt overens med den isl. form.

löthig Kb. Dipl. I, 136 (1416). *lödemarc* ib. 203
(1471). *lödege* Cod. Esrom. 192 (1395). *lödig* Dueh. 17
(1439). *lödemarc* Rkr. 4621.

Sch. L. *lodich*. *Dähn. lödig*.

Et af de mest forekommende ord i diplomer, som i
de fleste tilfælde skrives uden omlyd (s. ovfr.).

lögen (= løgn) P. Lolle 352. *lögn* ib. *löwen* Rom.
Digt. I, 86 og I, 343. *lyghnennæ*, gen. Post. 67. *lyghn*
ib. 93. *löwen* Bibl. 5. Ms. 19, 18. *löwn* 1. Ms. 38, 23.
— *löwner* Rom. Digt. I, 68 og II, 8. *lygner* Hell. Kv.
27. *löffner* Kemp. 152. — *löwenaktighe* Bibl. 2 Ms. 19,
16. *lönaktugh* Brandt 156.

Sch. L. *logener*. *Dähn. lögner*.

Formen *lögn* kan ogsaa være af nord. oprindelse, slgn.
isl. *lygn*.

löfte M. P. 131 (1401). *löffte* Kemp. 112. *lyfft* Bibl. 3 Ms. 23, 38. *loffthæ* Brandt 200.

Sch. L. lovede, lofte. Dähn. loevnüs, lövd (= verlöbniß).

Med forkortet vokal i dansk, svarende til den kortere mnt. form. Angaaende vekslen *ö:y* slgn. bemærkningen nedenfor under omlyd af mnt. *ö* og *ü*.

mögælig Kemp. 205. *mögheligheræ* Post. 10. *möglig* Suso 4.

Sch. L. mogelik. Br. Wb. mögelik.

Former uden omlyd, med *u* og (sjældnere) med *o*, er dog langt hyppigere (f. ex. movelikt Brandt 274, wmogelikt Kemp. 117, moghelicheet, subst., Kb. Dipl. I, 152 (1422), foruden talrige exx. paa *u*). Fra formen *mugelig* skriver sig saa det nuværende *mulig*, hvis nyere betydning ogsaa forekommer i ældre tid ved siden af betydningen »billig«, »rimelig« (f. ex. om pris, betaling etc., særlig i skjøder). *mugelig* kunde dog ogsaa være paavirket af det danske vb. *muge*.

nöghæ, *nöwæ*, v. og subst. forekommer med omlyd saa ofte i de forskjellige kilder, at citater er overflødige.

Sch. L. noge, nogen. Br. Wb. benögen.

Ordet skrives ogsaa ofte uden omlyd, en direkte indflydelse af det mnt. kancellisprog, hvor det stadig forekommer.

öllie (olje) Mich. 158.

Sch. L. olie etc. Br. Wb. oelje.

Formen ser nedertysk ud (slg. ogsaa ht. Oel), men beviser lidet, da den er saa enestaaende.

ofuerflödichedh Mand. 73. *owerflödighet* Bibl. 5. Ms. 21, 20. *owerflöthechet* Post. 6. *owerflödhelichet* ib. 19. *vflödehet* Suso 32. *owerflödels* ib. 56. *owerflydels* ib. 161. — *owerflödes*, adj. Post. 4. *offuerflöduge* Kemp. 123. *owerflödhelig* Suso 109.

Sch. L. overvloedicheit. Br. Wb. averflödig, adj.

Det danske *flyde* har her dog maaske ogsaa havt indflydelse.

pröwæ, v. A. M. 187, 54 etc. *pröve* Kb. Dipl. I, 165 (1443). *pröuæthæ* Brandt 63. *pröwyt* Dueh. 34 (1418). *bepröwet* Kb. Dipl. II, 193 (1512). *pröwels* Suso 10. *pröffuelse* Kemp. 24.

Sch. L. proven. Br. Wb. *prüfen*.

Isl. har *prófa* uden omlyd, et gammelt laaneord, maaske optaget fra glfr.? Formen findes i norske dialekter, om den end efter Aasen ikke er meget brugt. Former med *o* forekommer ogsaa i dansk (*prouels* Hell. Kv. 7 med flere exx. hos Kalk.), saavel som i glsv. (s. Söd.).

röpte, 3 sg. (*robede*) Suso 15. *röpær* Lucid. 61. — Alm. er ogsaa *o*: *beroper* Suso 16, *berobes* ib. 163.

Sch. L. *beropen*. Br. Wb., Dann. *unberopen*, pt.

Omlyden er kanske indført fra personalformerne (*röppst*, *-t* etc.)?

röwæ, v. Brandt 70. *röfth*, pt. Flensb. 110. *rövet*, pt. Brandt 93 (1417). — *skipröuær*, pl. Flensb. 92. *röuæræ* Post. 78. *röuere* M. P. 127 (1401) etc.

Sch. L. *roven*. Br. Wb. *roven*, *röver*.

Omlyden i det danske vb. skriver sig vel fra subst.

skröder Dueh. 4 (1442).

Hyppigere er dog den ikke omlydte form *skroder* (Ribe Old. 56 (1453) afskr.), Kb. Dipl. I, 160 (1433). Ved siden heraf findes ogsaa tidlig den til det mnt. *schrader* svarende omlydte form, saaledes *skreddær* Ribe Old. 69 (1291), *skredere* Kb. Dipl. I, 97 (1375—89), *schrædæræ* M. P. 131 (1401). Den uomlydte form er hyppig i gl.norsk, hvor *skraddari* forekommer i Dipl. Norv. ved siden af *skradderi* (s. Fritzner). Ang. vokalens forkortning s. Torp og Falk, Lydhist., pp. 40 og 187.

Sch. L. *schroder*. Br. Wb. *schröder*.

skjön, adj. Mand. 7, Rom. Digt. I, 27. skön Rom. D. III, 103, Lucid. 44. — skönlige ib. 48. skönlige Mand. 37. — sköndhed Mand. 28. sköndhetz, gen. Suso 56.

Sch. L. schön(e). Dähn. schön.

I dansk med forkortet vokal.

spögelse, pl. Mich. 4.

Sch. L. spokenisse. Br. Wb. spökerije. Dähn. spökels.

forstöræ, v. Mand. 140.

Sch. L. vorstoren. Dähn. verstören.

I dansk er vokalen senere forkortet.

sölæs, v. Post. 68. — sölæ, subst. ib. 115. (lade i) sölæ (nedlagde) Rkr. 4584.

Sch. L. solen. Br. Wb. sölen.

Sömmeræ, pl. Rom. Digt. I, 274.

Sch. L. somer(e) (Saumthier), af lat. sagmarius.

töffue, v. Kemp. 202. töfwer Suso 171. fortöffuedæ (lod vente) Rkr. 3500. (H. Nielsens udg. fortöffrædhe). — töfflig, adj. Suso 187.

Sch. L. toven, tuven. Br. Wb. töven.

töfret, pl. (opsat) Brandt 87 (1404). ufortöffreth ib. 240. — töfning M. P. 58 (1396), Suso 139. töffning M. P. 95 (1400), Kb. Dipl. I, 139 (1416). töfning Cod. Esrom. 198 (1400).

Sch. L. togeren. Dähn. tögeren.

öffuæ, v. Mich. 114. öfuæ Mand. 73. öwe Kb. Dipl. I, 150 (1422). öfue Suso 2. öwelse Kemp. 67. öfwels Suso 106.

Sch. L. oven(en). Br. W. öven.

B. Med langt og »tonelangt« u.

dynvel Rom. Digt. I, 9.

Sch. L. duvel. Br. Wb. düvel.

Denne form er dog ikke den almindelige, slgn. diewelæ R. Digt. I, 148, diefflæ ib. 161, deffuellen II, 150.

forsömæ, v. M. P. 58 (1396), Mich. 116. *forsömmæ* Lucid. 6. *forsymmæ* M. P. 198 (1405). *forsymer* Brandt 86 (1404). — *forsömelssæ* P. Lolle 823. *forsömelssæ* Bibl. 4. Ms. 5, 6. *forsömmelse* Post. 178 og Kemp. 28. *forsymelse* M. P. 208 (1405). *forsymelssæ* Kb. D. II, 131 (1473). — *forsömelig* Suso 34. *vforsömeligæ* Kb. Dipl. II, 36 (1403). *forsömelighen* Mich. 160. — *sömde sikh*, 3. sg. (*forsömte*) Rom. Digt. I, 53.

Sch. L. *vorsumen*. Br. Wb. *vorsümen*.

vekslen *ö : y* viser forkortning af vokalen, s. nedenfor om omlyd af mnt. *ö*, *ü*.

gryendes (horrendo) Suso 18. *gryselig* (atrox) ib. 19 og 23.

Sch. L. *gruwen*, *growen*. Dähn. *grülik*, *grulik*.

Formen med *u*, som ogsaa er bevaret i det nuværende *grue* med sammensætninger, har dog vel været den almindelige: *gruer*, 3 sg. Kemp. 77, *gruæ* Rkr. 2428. *gruelight* Rom. D. III, 165. *gruelighet* Brandt 244. *gruelse* Kemp. 48. — Br. Wb. har *grouwen*, *growelik*, og hos Reuter forekommer formen *grusig*.

hysken (lidet hus) Rom. D. III, 72, Rkr. 592. *Hyskæstrædet* Kb. Dipl. I, 198 (1460).

Demin. af mnt. *hûs*, med forkortet vokal.

kryde, pl. (aromata) Suso 46. *krydluct* ib. 117. *kryd*, pl. (?) ib. 182.

Sch. L. *krût*. I nt. med omlyd i flertal.

crytzæ, v. Hell. Kv. 16.

Sch. L. *kruzen*. Dähn. *krüzen*.

kysk, adj. Rom. D. I, 246. *kiösk* ib. 281. *wkysez* Post. 48. — *kioskhet* Rom. D. I, 61. *kyskhed* Mand. 73. *vkyskeheet* Bibl. 3. Ms. 17, 7. *kysken* (castitas) Kemp. 209.

Sch. L. *kûsch*. nt. *kûsch*.

Mk. den forkortede vokal.

Lyöike Krön. 50. *Lybik* M. P. 339 (1407), Dueh. 25,

1426, Rkr. 3972 etc. — lybisch, adj. M. P. 139 (1401), Dueh. 25 (1426) etc.

Disse ord er blandt dem, som mest veksler i lydbetegnelsen, dog er her *u* det almindeligste, ligesom i mnt. selv.

sky, v. Rom. D. I, 224, P. Lolle 318. — *sky*, adj. Rom. D. III, 53.

Sch. L. *schu(w)en*, v. — *schu*, adj.

I nt. mangler her omlyd (Schamb. *schûen*, *schu*), saa vidt man ser af ordbøgerne, men den kunde alligevel være indkommet fra en eller anden mnt. dialekt, hvis den da ikke har udviklet sig uafhængig i dansk. Forresten viser jo ogsaa det ht. *scheu*, at et *i*-suffix har været tilstede, og rime- ligvis er vel den omlydte form indført fra ht.

tyghe, subst. M. P. 337 (1407). *tygh* ib. 396 (1408). *tiigh* ib. 12 (1387). — *töwe*, v. Dueh. 40 (1429). *tyghet* Tingsv. 100 (1459). *betygher* M. P. 9 (1386).

Sch. L. *tugen*. Br. Wb., Dähn., Schamb. *tügen*.

C. Mnt *ö* og *ü*.

ö og *ü* falder i mnt. ofte sammen¹⁾, hvorfor de bedst behandles under ét. Denne sammenfatning er her saa meget mere praktisk, som de omlydte former af denne korte vokal, *ö* og *y*, i dansk i almindelighed bruges om hverandre ved de samme ord (s. de nedenfor anførte exx., samt bemærkningerne ved *löfte*, *forsömæ*, *kysk*). At denne vekslen er saa gjennemgaaende tyder paa, at forskjellen i udtale mellem *ö* og *y* i kort stavelse ikke har været stor. Slgn. ogsaa hermed den nuværende danske udtale af *ÿ*, f. ex. i *lyst*, med et lukket *ö*²⁾, en lyd, der ikke synes at ligge saa langt fra et aabent *y*.

¹⁾ Lübben, Gr. p. 12 og 14.

²⁾ Jespersen, Fonetik p. 457.

böðhlene, pl. Brandt 204. bödelen, best. Kb. Dipl. I, 238 (1496) (afskr.).

Sch. L. bod(d)el.

bössæ (gevær) Rkr. 1266. byssæ (gildebosse) Brandt 296.

Sch. L. busse. Schamb. büsse.

busse er dog ogsaa en hyppig form, der f. ex. forekommer Kb. Dipl. II, 34 (1403) og Rkr. 4922 (s. ogsaa hos Kalk.).

tülfökth Kemp. 142. tilflykth ib. 180. landfflychtug Mich. 156.

Sch. L. vlucht. Br. Wb. flugt.

Dog er *u* ligesaa almindeligt, saaledes: flucht Bibl. 1. Ms. 16, 6. flucht Rkr. 1475. flwktaktigh Bibl. Dom. 12, 4. fluktik 1. Ms. 4, 14. fluktughæ 4. Ms. 35, 11. — Den omlydte form, der ogsaa var udbredt i glsv. (s. Söd. *flukt*, *flykt*) og nu er herskende i sv. rigssprog, skyldes vel enten verbets indflydelse (Reuter: *flüchten*), eller ogsaa har der fra først af eksisteret en omlydt form ved siden af den anden.

formyndere M. P. 13 (1387). formynder ib. 11 (1387), Cod. Esrom. 234 (1475).

Sch. L. vormundere.

Skjønt denne sammensætning er af mnt. oprindelse, forekommer flere andre afledninger af samme stamme i isl. (s. Fritzner: *mynd*, *mynda*, *mynding*), ligesom ogsaa adj. *myndig* findes i nord. dialekter.

fornimst Mand. 165. vfornymstighæ Mand. 191.

Sch. L. vornumst, vornu(n)ftich. Br. Wb. vernimstig.

De ikke omlydte Former er dog meget hyppige, saavel af subst., som af adj.: fornwmstighet Mich. 3, fornumstugheth Kemp. 22. fornwmstig Mich. 31. wfornomstege Kemp. 37. fornwmstig Tingsv. 48 (1534).

Ogsaa i nt. har vel de to former existeret ved siden af hverandre, skjønt den af adjektivet paavirkede omlydte form af subst. vel kun sjældent har optraadt.

frycht Mich. 42. *frykth* Kemp. 48. *frökte*, subst., ib. 106. *frökte* 135. — *fryktælsæ* Bibl. 5. Ms. 2, 25. *gudfritelsæ* Mand. 219. — *fryktefwl* 5 Ms. 20, 8. *frycteligh* Rom. D. I, 23. *gudfryctighæ* Mich. 71.

fryctæthæ, 3. sg. Brandt 88 (1406). *fröktede* Rom. D. III, 16. *befrychtendes* Kb. D. I, 205 (1472).

Sch. L. *vruchten*, *vrochten*. Dähn. *früchten*.

Dog forekommer ogsaa *u*: *gudfructig* Brandt 291, *fructede* Rom. D. II, 187. Omlyden i subst. skyldes vel verbets indflydelse, hvis da ikke ogsaa en *i*-stamme har foreligget. Svensk har *u*: *frukta*.

fulldbiwrde, v. Duch. 122 (1460) (afskr.). *fulbiwrdh*, pt. Kb. Dipl. II, 168 (1493) (afskr.).

Sch. L. *vulborden*. Br. Wb. *vullboorden*.

Almindelig er dog *u*, *o*: *fulborthæ* M. P. 61 (1397). *fulbordhet* Brandt 82 (1397). *fulbordh* Kb. Dipl. II, 34 (1403). *fulborlich* Br. 82 (1397).

Den danske omlyd skyldes maaske ogsaa sammenblanding med det nord. *byrd*.

fyrst (fyrste) Flensb. 62. *förstæ* Kb. D. I, 142 (1417). *försthe*, pl. Kemp. 13. *förstinnæ* M. P. 11 (1387). *förstynne* Cod. Esrom. 193 (1395).

Sch. L. *vorst*. Dähn. *först*.

gönst M. P. 13 (1387). *giönst* ib. 11 (1387). *gynst* Suso 189. — *wgynstukth* Kemp. 53. *wgynstigh* ib. 57.

Sch. L. *gunst*, *gunstich*. Reuter *gunst*, *günstig*.

u er dog det almindelige i subst. (*gunst* Suso 68, Cod. Esrom. 80 (1444) og 33 (1454), *gunsther*, pl. Rkr. 5046) og er derfra trængt ind i adj. Omvendt har saa den omlydte form af adj. foranlediget omlyd i subst., der hvor den forekommer i dansk, medens den mangler i nt.

krycker, pl. Mich. 75. *kryckæn* ib. 70. *krökcker* Rom. Digt. III, 174.

Sch. L. *krucke*, *krocke*. Dähn. *krükke*.

kröppæ (krybbe) Post. 39. *kröbe* Rom. D. II, 41. *krybbe* Brandt 235.

Sch. L. *krubbe*, *kribbe*. Dähn. *krübbe*.

Formen uden omlyd er dog hyppig: *krwppæ* Post. 27, *kroppæ* ib. 46, *krubben* Brandt 232, *krubbæ* Mand. 37, m. flere exx. hos Kalk. — *krubbe* i Br. Wb. (rigtignok ikke med anførelse af eksempler), ligesom det sv. *krubba* taler ogsaa for, at mnt. har havt to forskellige former.

bekymmerth, pt. Kemp. 125.

Sch. L. *bekummeren*. Dähn. *bekümmerten*.

Former med *u* (eller *o*) findes ogsaa ofte (*bekumbres* Cod. Esrom. 278 (1492), *bekummer*, 3. pl. Suso 39, *bekombrilsæ* Post. 178, *bekommer*, subst. Rkr. 2194), ligesom ogsaa Kalk. har flere exx. paa *u* (*o*) fra en senere tid. Br. Wb. har ikke den omlydte form, som vel altsaa ikke har været den almindelige.

ulykkæ Harp. ²144. ¹⁵⁰ vlykkæ Krön. 30. vlikkæ ib. 31. löcke Rom. D. I, 13. lyk Suso 28. — lökkeligheth Kemp. 78. lyksammelighe Suso 23. — lykkelighe Bibl. 1. Ms. 24, 21. löcsalig Brandt 291. löksommelig Suso 136. — löckes, v. Rom. Digtn. III, 109.

Sch. L. *lucke*. Ny-nt. har ikke den præfixløse form, men kun formen *Glück*. isl. *lukka*, *lykka*.

Dette ord synes i isl. kun at forekomme i den senere litteratur (s. Fritzner) og er sikkert indført fra mnt. Da i norske dialekter begge former endnu findes ved siden af hverandre, med og uden omlyd (s. Aasens ordbog), maa man antage, at ogsaa mnt. har havt to former, hvis da ikke *lukka* repræsenterer et ældre trin.

lykte Kemp. 86. *lycte* Brandt 164. *lyktær*, pl. Bibl. 2. Ms. 25, 37. *lyktæ*, pl. 2. Ms. 35, 14.

Sch. L. *luchte*, *lochte*. Dähn. *lüchte*.

mönster (kirke) Post. 16, Suso 118, Brandt 164. *mönsteret* Rom. D. III, 147. *mynster* Hell. Kv. 1, Mich. 11.

I ut. ordbøger savnes *munster* i denne betydning, medens den findes ved isl. *mustari*, *mystari* og *mynstr*. Ordet er maaske indkommet gennem ags.

mint (= mynt) M. P. 21 (1390). *mynth* ib. 38 (1395) (afskr.). *myntemester* Kb. Dipl. I, 203 (1471).

Sch. L. munte, monte. Br. Wb. munte. isl. mynt, myntari (i sene exx.).

pyth Ribe Old. 89 (puth Rkr. 2229).

Sch. L. put(te). Schamb. pütte (lat. putens).

rökte Kemp. 13. *röchtæ* Mich. 62. *rökth* Kemp. 120. *rygte* Bibl. Josv. 9, 9. *rygth* Suso 186. — *beröchthedhe* Kb. D. I, 179 (1443). *berytet* Suso 97.

Sch. L. ruchte, rochte. Dähn. rucht, rüchte.

u forekommer ogsaa: *rukt* Kb. Dipl. I, 36 (1403), *rwethæ* Rkr. 2166, *beruktik* Mand. 115, m. flere exx. hos Kalk. Ogsaa *rucht* hos Dähn. tyder paa dobbeltformer i mnt.

skötte (= skytte) Tingsv. 18 (1444). *skytte* Bibl. 1. Ms. 21, 20. *seytte* M. P. 127 (1401). *skitte* Cod. Esrom. 141 (1485). *skitther*, pl. Mand. 146. — *u*: *skuttæ* M. P. 235 (1406).

Sch. L. schutte. Dähn. schütte.

At forbinde ordet med isl. *skyti* gaar ikke godt an for dobbeltkonsonantens skyld.

stymper Mich. 32. *stympperæ* P. Lolle 572. *stimpære* Mand. 174. (*stwmperæ* Mich. 175).

Sch. L. stympere. Dähn. stümper.

styrter, 3. sg. Brandt 83 (1397). *störtæ*, 3. sg. præter. Rom. D. I, 161. *styrte* Rom. Digt. I, 348. *stirte* Mand. 180. *styrth*, pt. Rkr. 1360.

Sch. L. storten. Dähn. störten.

tykter, 3. sg. Post. 51. — *tykten*, subst. Post. 54. — *tyctelig* Rom. Digt. I, 41. *tyktelige* Kemp. 36.

Sch. L. tucht, tuchten. Dähn. tügtik.

u: twetæligæ Lucid. 51. tuchtælighen Mich. 131.
tucktigheth Brandt 159. tuctugheth Kemp. 28.

Ordet har ogsaa i isl. omlyd i de former, hvori det dér forekommer (s. Fritzner).

fortörne, v. Rom. D. II, 25. forthörner Kb. Dipl. II, 38 (1403). fortörnet, 1. sg. Suso 26. fortörnet, pt. Mich. 69. — fortörnelse Kemp. 99. — *o*: fortornedh, 3. sg. Rom. D. II, 126. fortorn Suso 31.

Sch. L. vortornen. Dähn. vertörnen.

D. Nord. ord, paavirket af mnt.

Ved undersøgelsen af laaneordenes omlyd kan det ofte være tvilsomt, naar de samme ord allerede før foreligger i nord. (hvor *i*-omlyden jo allerede tidlig havde udviklet sig), om omlyden er indført med ordet udenfra, eller overført paa den ikke omlydte fremmede form fra den nordiske. I det følgende udskilles derfor ialfald nogle af disse tvilsomme ord og behandles heller for sig, da de jo intet sikkert bevis yder for den mnt. omlyd, om end analogier kan have gjort sig gjældende. Naar saadanne ord alligevel ikke er udeladt, her og i de følgende afsnit, er det altsaa ikke for derved at stemple dem som laaneord, men saasnart en form er lydret mnt. ved siden af ogsaa at være nord., er den dermed ogsaa berettiget til at medtages i undersøgelsen. I hvert enkelt tilfælde bestemt at fastslaa ordets oprindelse er i denne forbindelse ligegyldigt.

betyde Rom. Digtn. I, 6. betider Mand. 169. betidædæ Mand. 128. — betydelssæ Mand. 128.

Sch. L. beduden. Dähn. bedüden.

Ordet svarer til isl. *þýða* m. paavirkning fra mnt.

böghe Post. 46, Suso 7. böyes P. Lolle 4°. affböyæ Bibl. 2. Ms. 23, 6. tilbøyeth Kemp. 11. — böweligh Bibl. 2. Ms. 28, 38. böghligh Suso 11. tilböueligh Kemp. 9. — tilbøyelse Kemp. 166. tilbøyelses, gen. ib. 7.

Sch. L. bogen, toboginge. Br. Wb. bögen, isl. beygja. bör, upers. M. P. 59 (1396) og 7 (1379) (afskr.). byr Lucid. 7. bör Brandt 83 (1397) etc. — börlig Tingsv. 95 (1535). tilbörliĝ Kb. D. I, 196 (1458). tilbörliĝ Bibl. 4. Ms. 36, 2. utilbörliĝ Kemp. 83.

Sch. L. boren. Br. Wb. bören. isl. byrja.

hörighe, adj. M. P. 58 (1396). *vhörigæ* Mich. 115. ouerhörigæ Kb. Dipl. I, 172 (1443). — *vhörighet* Kb. D. I, 169 (1443). ouerhörighedt Kb. D. I, 191 (1455). behöring Kb. D. II, 60 (1433). tilhörels Dueh. 85 (1457) (afskr.). tilhöringh Cod. Esrom. 192 (1395) etc.

Sch. L. horich, behoringe, tohoringe.

hörsum, subst. Hell. Kv. 31. hörsummæ Lucid. 32, Rkr. 3458. — *hörsum*, adj. J. L. fortalen. hörsume Bibl. 5. Ms. 28, 50. *vhörsomeliĝ* Lucid. 32.

Sch. L. hörsam, subst. og adj.

Ordene er dog vel alle at forbinde med nord. *höre*, det er kun i afledningernes dannelse, at den mnt. indflydelse viser sig.

nytte, subst. Cod. Esrom. 195 (1396). nyt Suso 55. nyttehet ib. 89. nöttelighet Bibl. 2. Ms. 36, 1. — nytteleeræ Harp. 66. nyttelect A. M. 187, 90. nytthælig Mich. 1 etc. — *u*: nutte Kb. D. I, 169 (1443). nuttelicht Brandt 87 (1404) etc.

Sch. L. nutten, v., nut(te), m., nutte, adj. Dähn. nütten, v., nütt, subst. Reuter nütt, adj. isl. nýta, nytja, v., nyt, subst., nýtr, adj.

Ordet er nord., og den korte vokal, som findes overalt i dansk, træffes ogsaa i mange af de isl. forbindelser (s. Fritzner). Hvad *u*-formerne angaar, saa har de uden tvil ogsaa havt noget tilsvarende i mnt., da de jo den dag idag er meget udbredt i nedertysk.

röwels Suso 131. ryffwilsæ Kemp. 185. ryffuelses, gen. ib. 37.

Ordet er vistnok nord. (s. Fritzner *hryggja* og Söder-

wall *ryghilse*) og har intet at gjøre med det mnt. *ruwe*. Dette gjenfindes derimod i det nuværende *ruelse*, der ogsaa forekommer i gld., f. ex. ruelsæ Brandt 270, Mand. 44, rwæ, v. Rom. Digt. II, 142.

stykke Brandt 81 (1393), Kb. D. II, 27 (1397), Suso 3, Rkr. 590.

Sch. L. stucke. Dähn. stükk. isl. stykki, n.

Det isl. ord bruges ikke paa samme maade som det danske, i betydningen »punkt«, i diplomer (s. Fritzner). Denne anvendelse skriver sig fra mnt., ligesom ogsaa den hyppige skrivemaade med *u* (s. Sch. L.), men formen er nordisk.

Uregelmæssigheder ved omlyden.

1.

I nogle ord er *ö*, *y*, svarende til mnt. *o*, *u*, ikke at regne som omlyd, men betegner den franske udtale af *u*:

dyst Rom. Digt. I, 2. *dysteredh*, 3. pl. præter. Rom. D. II, 278.

Sch. L. dust. Br. Wb. dusteren, diosteren, v. glfr. joste, juste (lat. juxta). isl. dust.

eventyr Rom. Digt. I, 37 og I, 270. æwenthyr Rkr. 1688.

Sch. L. eventur(e). Br. Wb. eventür (fransk aventure).

sybtill, adj. Kemp. 6. sybtilheth ib. 120. — *u* er dog det almindelige: subtilis Suso 34, Kemp. 10. subtilig Mich. 125. suptilige Brandt 290. — subtilheth Suso 120. subthilicheth Rkr. 1283.

Formerne med *y* repræsenterer den transke udtale og har intet med mnt. at gjøre.

2.

Omlyd i laaneordenes flertalsboining.

I nt. er omlyd i flertal meget udbredt i alle tre kjon (s. Nerger, p. 176 ff.). Denne omlyd er langt fra gennemfort i vore laaneord, ligesom den ogsaa i nutidens dansk i almindelighed savnes.

Enkelte eksempler findes dog:

gynstæ M. P. 399. (gunsther Rkr. 5046). Dog kan omlyd her ogsaa findes i ental (s. ovfr. p. 22).

kryde Suso 146.

pyntæ M. P. 145 (1402). (puncte Kb. Dipl. I, 141 (1416), pwncthæ Duch. 99, 1507 etc.).

Flertalsformer uden omlyd er det almindelige:

iungere Hell. Kv. 12, *korffwe* Bibl. 1. Ms. 40, 16 (korwæ Mand. 192, kuruæ ib.), *slotther* Rom. Digt. III, 10 (slotten, best. pl. Brandt 84 (1397)).

3.

Omlyd foran afledningsendelser med *-i*.

a) Substantiver.

hysken, Hyskæstrædet (s. p. 19).

Den anden demin.-endelse *-lin* bevirker ikke omlyd i de tilfælde, hvor den forekommer: *jungelin* Suso 56, *portelin* Rom. Digt. I, 215.

tiidkørning Rkr. fort. 31 (thidkortning Mand. 132).

Nomina agentis paa *-er(e)* viser kun sjælden omlyd:

Cröwer, *kröwerske* (s. p. 15). *röuere* (s. p. 17).

b) Adjektiver.

Heller ikke i adjektiverne er omlyden almindelig, saa at forholdet ogsaa her svarer til nuværende dansk. Eksempler findes dog:

landfflychtug Mich. 156 (alm. u, s. ovfr. p. 21), *vfornymstighæ* Mand. 191, *gryselig* Suso 19, *höflig* Suso

112, *hönliche* Post. 137, *höwsk* Rom. D. II, 89 (s. flere exx. p. 15), *köstelyghe* Brandt 316 (kosteligh Rom. D. I, 27), *löthig* Kb. D. I, 136 (1416) etc., *mögelig* Kemp. 205 etc., *tyctelig* Rom. D. I, 41 etc.

u-former forekommer her i de fleste tilfælde ved siden af.

c) Verber.

Heraf haves kun faa med omlyd:

krönes (Rom. D. III, 5 etc.), *bekymmerth*, pt. (Kemp. 125), *fortörne* (R. Digt. II, 25 etc.), *fryctæ* (s. p. 22), *röwe* (s. p. 17).

De fleste har sideformer uden omlyd i analogi med det tilsvarende substantiv (s. ovfr.).

Slutning.

Efter denne gennemgaaelse er det klart, at der i dansk ved slutningen af det 15. aarh. forefandtes en række mnt. ord, der ialfald undertiden kunde optræde med omlyd. Hvorfra skrev sig saa denne omlyd? At antage med Schagerström¹⁾, at den var af mht. oprindelse, derimod synes flere grunde at tale. For det første har omlyden ikke den mht. form, men den nt. (f. ex. gld. *föwæ*, nt. *vögen*, mht. *vüegen*), hvor omlyden har udviklet sig forskjellig i nt. og ht. Dertil kommer, at de nord. nationers forbindelse med mht.-talende folk paa den tid, her er tale om, var saa ubetydelig, at en direkte mht. indflydelse, saa konsekvent gennemført, om end paa et begrænset felt, ikke godt var mulig.

Forklaringen maa derfor søges i selve middelnedertysken, og til en nærmere belysning af sagen kaster vi saa først et blik paa omlydsforholdene i de øvrige dele af Nordtyskland, udenfor middelnedertyskens gebet. I gl. østfrisisk

¹⁾ Sv. lånord etc., p. 16.

findes saaledes omlyd af *o* og *u* udviklet¹⁾, medens i mid-
delnederlandsk forholdet er noget uklart, da omlydte og
ikke omlydte former her bruges iflæng²⁾. Denne vaklen
beror dog sandsynligvis paa dialektiske forskelligheder, at
dømme efter forholdene i de levende nederlandske dialekter.
Disse deler sig nemlig i to hovedgrupper efter omlyden,
som kun optræder i de østlige egne, netop der, hvor ved
siden af frisisk nedertysk er det herskende sprog³⁾.

Allerede det her fremførte gjør det ikke usandsynligt,
at omlyden var fuldt udviklet ogsaa i mnt., og vore laane-
ord taler heller ikke derimod. Tvertimod, de viser, at om-
lydens optræden i nt. endog maa gaa temmelig langt tilbage
i tiden. At angive en noiere tidsgrænse er dog her vanske-
ligt, paa grund af det sparsomme materiale fra den ældste
tid. Men selv dette opviser omlydte former fra ca. 1300
(*dröwæs, ulykkæ* hos Harp.), og noget før den tid maa folge-
lig ogsaa omlyden have vist sig i mnt. En bestemt tids-
angivelse er det dog, som sagt, umuligt at fremsætte, ialfald
paa basis af de danske laaneord alene, og navnlig angaaende
forholdet mellem den mht. og den mnt. omlyd (om den
mnt. er samtidig med, eller endog, som nogle har paastaet,
ældre end den mht.), er det umuligt ud fra vort materiale
at udtale sig.

Der er altsaa al sandsynlighed for, at omlyden var
fuldt udviklet i mnt., længe før den opnaaede at blive
regelmæssig udtrykt i skrift. I den henseende stod neder-
tyskerne tilbage for sine sydligere naboer. Dette kan dog
ikke vække forundring, naar hensyn tages til den store
forskjel i litterær udvikling mellem Nord- og Sydtyskland i
middelalderen. At udtrykke konsekvent i skrift saa for-
holdsvis fine lydnuancer som omlyd faldt nedertyskerne be-
sværligt, saa meget mere, som heller ikke deres lidet ud-

¹⁾ v. Helten, Altostfr. Gr., p. 35—39.

²⁾ P. Grundr. I², 822 og Franck, Mnl. Gr., p. 34—36.

³⁾ Jellinghaus, Die nl. Volksmundarten, 1892, p. 53.

viklede poesi lagde noget baand paa dem i den retning. Med rimene tog de det ikke saa noie.

Excurs.

Til slutning skal de omlydte vokalers udtale ogsaa berøres og den formodning opstilles, om ikke maaske en af grundene til den uklare betegnelse af den mnt. omlyd kunde søges i *ö-* og *y-*lydens udtale paa nt. jordbund. Det almindelige tyske *ü* klinger for nordboerne sterkt *u-*agtigt, vel paa grund af den udprægede labialisering¹⁾ (Sievers: »Rundung«). Dette *ü* er det mest udbredte i Nordtyskland, medens det i mellem- og sydtyske dialekter ofte mister sin runding og nærmer sig til *i* eller *e*²⁾. Hvad *ö-*lyden angaar, saa finder man i Nordtyskland det aabne, sterkt rundede *ö* saavel i lang, som i kort stavelse³⁾, medens i Syd- og Mellemtyskland (tildels dog ogsaa i Nordtyskland) lyden ofte gaar over til *e*⁴⁾. Nu kan maaske denne forskjel mellem nord- og sydtysk udtale allerede have eksisteret paa mnt. tid, saa at (ialfald paa mange steder) i Nordtyskland dette sterkt rundede *ö* og *ü* ikke i den grad adskilte sig fra den ikke omlydte vokal, at man altid fandt en særegen betegnelse derfor nødvendig⁵⁾.

¹⁾ Sievers, *Phonetik* ⁴, p. 98.

²⁾ Victor, *Elem. d. Phon.*³, p. 144 anm.

³⁾ Sievers, p. 144, øverst.

⁴⁾ Vietor, p. 139, anm. 1.

⁵⁾ Jellinghaus mener (*Korr.blatt d. Vereins f. nd. Sprachforschung* XXII (1901), 100), at mnt.'s usikre omlydsbetegnelse skyldes indflydelse fra middelnederlandsk skrivebrug, hvor omlyden jo delvis manglede (s. ovfr.). Denne antagelse strider ikke med det her fremførte, da en saadan paavirkning netop lettest forklares ved omlydens mangelfulde præcision i udtalen. Forøvrig blev heller ikke i middeltyske tekster omlyden betegnet, hverken i hdskr. eller i den første tid i tryk (s. v. Bahder, *Grundl. des nhd. Lautsystems*, p. 206), og en paavirkning paa mnt. fra den kant var jo ogsaa tænkelig.

Lydovergangen *a* > *o* (*å*) i laaneordene¹⁾.

De to lyd *a* og *o* staar hverandre nær i alle perioder af nedertysken, og til forskjellige tider og i forskellige dialekter ser man snart, at paa den ene side oprindeligt *a* gaar over til *o*, snart at undertiden ogsaa *a* udvikler sig af et *o*²⁾. Forholdet er for middelnedertyskens vedkommende imidlertid noget dunkelt paa dette punkt, som paa saa mange andre, paa grund af den mangelfulde lydbetegnelse, og vi vil derfor ved hjælp af de danske laaneord søge at bringe mere klarhed i sagen. Desuden kan det ogsaa for dansken have sin interesse at se, hvor langt laaneordene var kommet i sin udvikling ved slutningen af det tidsrum, vi behandler.

Naar vi betragter de nyere nt. dialekter, er det straks paafaldende, hvilke forandringer oprindeligt *a* har undergaaet, saavel i lang, som i kort stavelse. Det er særlig det lange *a* (etym. langt og forlænget), som her har sin interesse. Medens det paa sine steder, som i Mecklenburg, foran *r*, og ogsaa ellers, kan gaa over til rent *o*³⁾, faar nemlig ethvert langt *a* gennemgaaende i alle nt. dialekter, undertagen westfalsk, der beholder tonelangt *a* uforandret⁴⁾, en eiendommelig *o*-agtig lyd, nærmest lig *a* i engl. *awe*. Ofte er den dog ikke til at skjelne fra almindeligt tysk aabent langt *o*. Lyden betegnes af nt. forff., grammatikere og andre, yderst forskjellig (*a*, *aa*, *ae*, *ao*, *oa*, *oo* etc.)⁵⁾, men er dog, som sagt, temmelig ensartet overalt paa nt. gebet.

1) Følg. afhandling er m. undtagelse af enkelte forandringer trykt i Arkiv f. Nord. Fil. XIX (N. F. XV), 141 ff.

2) Lübben, Mnd. Gr., p. 15 og Nerger, Meckl. Gr., p. 24 og 128.

3) Nerger, p. 130.

4) Jellinghaus, Z. Einteilung d. nd. Mundarten, p. 2.

5) Nerger, p. 131. — Danneil, Wb., fortalen VIII.

Naar det nu, efter dette, selv i nutiden, hvor dog sproget skulde være mere opøvet, falder vanskeligt at finde en passende betegnelse for lyden, er det ikke at undres over, at man heller ikke i middelalderen fandt et fast udtryk derfor. Thi det var vel den samme overgangslid, som ogsaa dengang bragte forvirring ind i lydbetegnelsen, hvilket nærmere skal undersøges nedenfor.

I mnt. foreligger udviklingen $\ddot{a} > \ddot{o}$ ved forbindelsen *ld* (*lt*), samt efter *w*¹⁾. I de samme tilfælde gaar $\ddot{a}$ over til $\ddot{o}$ ogsaa i gld.²⁾, her desuden ogsaa foran *rth*³⁾, en forandring, som først foregaar senere i mnt.⁴⁾ og ikke vedkommer os her. De to sprogs tendens falder altsaa paa det nærmeste sammen. I gld. gaar imidlertid ogsaa det lange *a* efterhaanden over til *o* (eller rettere $\hat{a}$)⁵⁾, medens denne udvikling for mnt.'s vedkommende først tilhører en senere periode⁶⁾.

Ved disse ligheder i udvikling mellem dansk og mnt., i forbindelse med de store overensstemmelser i de to sprogs ordforraad, blir undersøgelsen noget vanskeliggjort. Det er nemlig ikke altid let at afgjøre, hvilket af sprogene et ord tilhører, d. v. s., hvilket sprogs lydlove det maa regnes for at følge. Dette vil nærmere vises nedenfor, hvor mange ord blir medtaget, der er ligesaa meget nordiske som mnt., saa at man af dem ikke med sikkerhed kan slutte noget for mnt.'s vedkommende (s. p. 25).

I dansken er overgangen $a > o$ ($\hat{a}$) i fuld udvikling i det tidsrum, vi behandler, d. v. s., endnu ikke i provinslovene og lægebøgerne, som derfor saa godt som ikke er benyttet,

¹⁾ Lübben, p. 9. — Nerger, p. 12.

²⁾ Dahlerup, Det d. Sprogs Hist., p. 31.

³⁾ Dahlerup, anf. st.

⁴⁾ ialfald i Mecklenburg, s. Nerger, p. 115.

⁵⁾ Dahlerup, anf. st.

⁶⁾ Nerger, p. 130.

men i de derpaa følgende texter. Ogsaa i de nyere danske dialekter gaar oprindeligt *a* ofte over til *å* (eller en dermed beslægtet lyd), saavel i Jylland som paa oerne¹⁾, og af den usikre lydbetegnelse i vore texter kan sluttes, at en tilsvarende lyd maa have existeret ogsaa i middelalderen, om end de nærmere betingelser for dens indtræden er vanskelige at angive.

A. Mnt. *ā*.

1) *ā* > *ō* foran *ld* (*lt*).

Denne udvikling er kjendt fra forskellige sprog og maa uden tvil tilskrives en særegen kvalitet ved det efterfølgende *l*, en guttural klang, som meddeler sig til vokalen. Det tyske *l* har ogsaa i det hele et noget gutturalt præg, ialfald i forhold til det nordiske *l*. I det med nt. saa nært beslægtede hollandske sprog, hvis *l* staar det engelske nærmere, er *l* i denne forbindelse endog gaaet over til *u* efter at have bevirket fordunkling af vokalen (*ald* > *oud*). Hvad dansken angaar, saa har *l* i rigssproget for tiden ingen saadan klang, derimod kan den høres i jyske dialekter og har sandsynligvis været mere udbredt for i tiden.

beholde, v. Kb. Dipl. I, 146 (1416). *behollæ* Mand. 88. *beholler* P. Lolle 766. *beholeth*, pt. Rom. Digtn. I, 213 etc.

Ordet, hvis sidste led selvfølgelig maa regnes som nord., forekommer med *o* i en mængde texter, som det her er overflodigt at opregne. Ogsaa i mnt. har det *o*: *beholden*, ved siden af *a*: *behalten* (s. Sch. L.), ligesom de øvrige sammensætninger med *halden*. I nyere nt. er *o* raadende: Br. Wb., Dähn. *beholden*, Dann. holl'n.

¹⁾ Dyrland, Udsigt over de d. Sprogarter, p. 9, — slgn. ogsaa Thorsen, Bidr. t. nørrejysk Lydlære og Sprogarten paa Sejerø.

bold, adj. (smuk) Rkr. 2599. baaldhe (klædher) P. Lolle 176. bolth (god, om et sværd) Rkr. 689.

Sch. L. bolt, balt (kühn).

bollæ kin (et slags toi fra Bagdad, s. ordbogerne) Ribe Old. 114. bollæ kienæ Rom. Digtn. I, 145. boldæ kindh Rom. D. I, 151.

Sch. L. bal-, boldeke. Br. Wb. boldek. isl. baldikin, n.

Ordet behøver ikke at være optaget netop fra mnt., da det var et i middelalderen almindelig udbredt kulturord, men det er alligevel her medtaget, da det frembyder et ex. paa overgangen *a > o*, og jo desuden nt. var den nærmeste kilde at optage fremmedord fra.

enfolllæligh, adj. Mand. 31. enfollelighed Suso 1. enfoldugheit Bibl. 1. Ms. 20, 5. trefollugheit Kemp. 3. mannefolhet Suso 155. — vtfollet, 3 pl. præt. Suso 131.

Sch. L. ein(t)valt, -volt. Br. Wb. (Nachtrag) envald, eenvolt etc. isl. einfaldr, margfaldr etc.

Ordet eksisterede uafhængig i nord., men er ogsaa meget almindeligt i nt. (og holl.), hvor det overalt har *o*.

oldermænnen. pl. Kb. Dipl. II, 34 (1403). (allermæn Suso 8). oldefadher M. P. 359 (1408). oldemoder Tingsv. 1 (1444). oldeleffue (nedarvet gods) Kb. Dipl. I, 181 (1443). older Duch. 23 (1454). oller Suso 161. oldhers, gen. Bibl. Josv. 13, 1. olleres (seniorum) Kb. Dipl. II, 154 (1486). (alderdom Mich. 29 og 5. Ms. 8, 4).

Sch. L. olt, alt, adj., olderman, oldermoder, -vader, olderdôm. Br. Wb. oold, older, olderman. Dähn. oold, oll, adj.

Stammen *old(er)*, *ald(er)* findes saavel i mnt., som i nord., ligesom ogsaa sammensætninger dermed, foruden i mnt., ogsaa er temmelig hyppige i isl. (s. Fritzner).

Exempler paa denne lydovergang i mnt. er saaledes ikke talrige, men de anførte former fra de nyere dialekter, der alle har *o* i denne forbindelse, maa jo gaa tilbage paa et *o*, eller begyndelsen til et saadant, i mnt.

I denne forbindelse kan ogsaa anfores nogle ord med *-ll*, hvor ogsaa en overgang til *o* viser sig i enkelte tilfælde: *bestollit*, pt. (beleiret) Mand. 147. bestolleth, 3. sg. præter. Rom. D. III, 12. — *a*: bestallet Rkr. 4534.

Sch. L. Dähn. bestallen.

Sch. L. har her kun exx. med *a* (ligesom Söderwall), saa at *o* vel kun har havt en meget begrænset udbredelse. *stolbrödhre* Bibl. 1. Ms. 33, 15. stolbrödhre Rom. D. I, 227, Suso 50. stoldbrödræ Mich. 173. stolbrodherescap Suso 111. — slgn. stoldh (= stald) Rkr. 516. — *a*: stalbrodher Bibl. 1. Ms. 35, 3, Tingsv. 50 (1486).

Sch. L. stalbroder. Br. Wb. stallbroder. isl. stallbrocðralag (i ét ex. hos Fritzner).

Overgangen til *o* (eller vekselen mellem *a* og *o*) skyldes snarest en dansk dialektisk indflydelse, som har gjort sig gjældende, baade her og i det foregaaende ord. Slgn. Thorsen, Bidrag t. norrejysk Lydlære, p. 18, hvorefter *a* gaar over til *o* (*å*) foran *ll* i enkelte dele af Jylland.

2) Mnt. *ǣ* > *ö* efter foregaaende *v*.

Ogsaa i andre sprog har *v* en labialiserende indflydelse paa den følgende vokal, saaledes baade i engl. (slgn. udtaalen af *vhat*) og i høitysk (*wā* > *wo*). At det samme er tilfældet i dansk og mnt., saa vi ovenfor (p. 33), hvorfor ogsaa her, som ved *l*-forbindelserne, mange danske og nt. ord maa falde sammen.

andwordhet, pt. M. P. 23 (1392) (afskr). antworthet Kb. D. II, 26 (1397). antwordher Mand. 162. antwordhet Cod. Esrom. 193 (1396). antwordethe Hell. Kv. 59. andwordsdag (overdragelsesdag) Dueh. 4 (1442).

Sch. L. andworden, -warden. Br. Wb. antwoorden. Dähn. antwoorden, -werden. isl. andvarða (i sene texter).

a er her sjældent, men forekommer dog, f. ex. hyppig i Post., maaske ved svensk indflydelse? s. Söderwall, som har mange exx. paa *a*.

forwandlis Kb. Dipl. I, 195 (1458).

Sch. L. vorwandelen. — Formodentlig et sent indført ord, der vel aldrig har havt *o*, maaske under indflydelse af det følgende *n* (s. ndfr. under *wandre*, *wanckæ*).

quarter Kb. D. II, 153 (1486). kortter Kb. D. II, 101 (1452).

Sch. L. quartêr. Dähn. qwarteer. — Slgn. korteer hos Aasen, hvilken form ogsaa Kalk. anfører talrige exx. paa, saa den maa have været sterkt udbredt.

swag, adj. Mich. 88.

Sch. L. swack, adj. Br. Wb. swakk.

I dansk med regelmæssig forlænget vokal (s. Torp og Falk, Dansk-norskens lydhist., p. 45).

swalgh (fraadseri) Post. 31. swalghfulder ib. 96.

Sch. L. swalch, swelch (Schwelgerei). Br. Wb. swalgen, v., swalg, subst. Slgn. isl. svelgr., m. 2) slughals.

Et i dansk sjældent ord (der aldrig har *o*), mere udbredt i svensk (s. Söd.).

swomp Hell. Kv. 18, Mand. 8.

Sch. L. swam(p). Br. Wb. swamm, swamp. Dähn. swamm. isl. svøppr.

o kan dog her hidrøre fra en, sandsynligvis jysk, dialekt, slgn. Thorsen, Bidr. t. nørrej. Lydlære, p. 17 og 23 om *a > â* foran *mp*.

wan-, *won-*. Dette præfix forekommer ligesaa ofte med *o*, som med *a*, og exx. herpaa er saa talrige, at de kan sløifes. Ogsaa her kan *o* skyldes indflydelse fra en jysk dialekt, s. Thorsen, p. 23: *wonhel* (= vanheld). Skjønt vistnok ogsaa et uafhængigt nord. præfix, skylder det vel mnt. en del af den store udbredelse, det fik.

wandræ, v. Kb. D. II, 34 (1403). wandredhe Bibl. 1. Ms. 48, 15. wandrædæ Mand. 13. wandre Kemp. 179. — Aldrig med *o* (s. overst paa siden under *forwandlis*).

Sch. L. wanderen, v.

wanckæ, v. Rkr. 2126. (Aldrig *o*, s. ovfr.).

Sch, L., Br. Wb. wanken.

voktæ (sek.), v. Mand. 177. woekthe P. Lolle 261. tornwootheren Rkr. 2688. atwoktelighe Bibl. Josv. 22, 5. (wactæ Harp. 55).

Sch. L. wachten. Br. Wb., Dähn. wachten. isl. vakta. Ordet har i nt. altid beholdt *a*, som ogsaa i svensk. Den danske form skyldes vel dialektisk indflydelse af *v*.

wol (= 80 stykker) Cod. Esrom. 270 (1497). volle, pl. Dueh. 125 (1473).

Sch. L. wal (= eine Zahl v. 80). Dähn. wal(l).

wolde, v. Rom. Digtu. I, 41. woldh Mich. 28. wol Mand. 97. offuerwoldh Rkr. 1604. woldugh Kemp. 12. — *a*: wald Cod. Esrom. 248 (1482), Post. 27. waldugh Harp. 137. waldugher Post. 64.

Ordet er selvfølgelig ligesaa meget nord. som nt.

worklocken Kb. D. I, 178 (1443).

Slgn. Sch, L. wartorn (= wardetorn), wartman (= wardesman). Br. Wb. waar-toorn.

Efter *v* er overgangen til *o* efter dette langt fra saa hyppig som foran *l*. De fleste nyere nt. former af de anførte ord har endog *a*, af hvilket man skulde kunne slutte, at udviklingen *wa > wo* kun optraadte dialektisk i mnt. Det samme er jo tilfældet med dansken den dag idag, hvorfor det ved hvert enkelt *o* er tvilsomt, hvorvidt det skyldes dansk eller mnt. indflydelse.

3) $\check{a} > \check{o}$ foran $n +$ konsonant.

I dansken foreligger der i dette tidsrum en overgang fra *a* til *o* ogsaa foran *n*, særlig i forbindelserne $n + d$ og $n + g$, vel ogsaa ved jysk indflydelse (s. Thorsen, p. 17 og 19). Men ikke mange nt. ord afficeres deraf, og selv da kun i forbigaaende.

Det er væsentlig kun i sammensætninger med verberne *fange*, *gange* og *stande*, at fænomenet viser sig:

a) *vnfongelsæ* Bibl. 1. Ms. 3, 15. *vntfongilsæ* Kemp. 214. *vnfongels* Suso 173. *vndfongett*, pt. Cod. Esrom. 232 (1514).

Sch. L. *entvangen*, *-vân*.

forfong (skade) Rom. D. II, 12, Tingsv. 61, 1461.

Sch. L. *vorvank*.

a er dog her det langt almindeligere.

b) *begongelsæn* (exequiae) Bibl. 1. Ms. 50, 10. *forgong* (forrang) Suso 181. *tilgong* ib. 61. *ingongh* Kemp. 53. *affgongh* (død) ib. 31. *owergongels* Suso 50.

Sch. L. *begenknisse*, *vörgank* etc.

c) *bestonnæ*, v. Mand. 108. *bestondelsæ* (gavn) M. P. 28 (1393) (afskr.). *opstounelssæ* Mand. 48. *vunerstondilsæ* ib. 142.

Sch. L. *bestân*, *bestantnisse*, *upstantnisse* etc.

I det hele taget findes *o* i denne forbindelse vel kun i ord, hvis andet led horer begge sprog til, og i de rent nt. ord forekommer vel kun *a*. Medens saaledes det danske *hand* (= haand) har *o* i en række af exx., hentet fra alle texter, finder man *â* overalt i de ord, som er sammensat med det mnt. *hant* (eller opfattet som sammensætninger dermed):

hantere, v. Suso 42, Kb. D. I, 149 (1422), Kemp. 13. *hantering* Kb. Dipl. I, 149 (1422), Mand. 116. *handteringe* Kb. D. II, 186 (1509).

Sch. L. *hanteren* (af det franske *hanter*).

Forst langt senere viser sig her *o* (*â*).

hanlæ, v. (berore) Hell. Kv. 78. *halnæ* Post. 70. *haulnær* ib. 92. *hannels* Suso 135. *forhandler* 3. sg. Kb. D. I, 224 (1490).

Sch. L. *handelen*: 1) berühren 2) verhandelen. *handeling*, f. Ogsaa Fritzner har *handla*, men kun i sene texter.

Hele denne lydovergang har saaledes intet med mnt. at gjøre.

B. Mnt. forlænget (»tonelangt«)¹⁾ a.

Da *v*-forbindelserne her ikke adskiller sig fra de øvrige konsonantforbindelser, er der ikke mere nogen grund til at behandle dem for sig.

baad (nytte) Suso 91. *baadhe* P. Lolle 806. *bodhe* Kemp. 64. — *a*: *badhe* Suso 138. *badeth*, pt. Kemp. 61.

Sch. L. *bate* (Vorteil), *baten*, v. Dähn. *bate*, *bott.*, subst., *baten*, v. isl. *bati*, m.

Vel tvilsomt, om det nydanske *både* er af nord. eller af mut. oprindelse.

befaler, 1. sg. Rkr. fort. 47. *befaledæ* ib. 4124. *befalit* Kb. D. I, 138 (1416). *befall*, imp. Suso 99. — *befaling* Kb. D. I, 139 (1416). *befalinghe* Dueh. 124 (1471). *befalningh* Cod. Esrom. 277 (1492).

Formen med *a* (*o* forekommer ikke) er sikkert opstaaet under indflydelse af participet, s. Torp og Falk, Dansk-norskens lydhist., p. 167.

beflaadhen, pt. Rkr. 1094.

Sch. L. *bevleten* (= befließen), med part. *bevlaten*, -vloten. Br. Wb. *bevleten* (part. *bevlaten*).

Formen forekommer ogsaa ellers i litteraturen (s. de hos Kalk. anf. exx.) og er vel direkte optaget fra mnt., dog maaske fra en form med *o*.

behawer, 3. sg. Kb. Dipl. II, 26 (1397). *behaghethe* M. P. 316 (1407). — *behagh* Kb. D. I, 152 (1422). *behafuelig* Suso 48. *behaffueligheth* Kemp. 99. — *mishages* Kemp. 48. *mishagelige* ib. 151. — *vanhawes* Suso 90.

Br. Wb., Dähn. *beliagen*.

I dansk altid med *a*, ligesom i nt.

beskade, v. Rkr. 4750 (s. *skade* ndfr. p. 43).

betaler, 2. sg. Suso 58. *betalet*, pt. Dueh. 55 (1427). — *betallingh* Cod. Esrom. 216 (1491). *betalning* Suso 83.

¹⁾ Lübben, Mnd. Gr., p. 9.

Sch. L. betalen, betalinge. Br. Wb. betalen.

beware, v. (bevare) Kb. Dipl. I, 138 (1416). bewaringe Kb. D. I, 141 (1416). bewarelse Kemp. 31. — o: bewore Rkr. 2102.

Sch. L. bewaren. Br. Wb., Dähn. bewaren.

a er dog regelen i dansk.

|*beware*, v. refl., med sideformen *bewære*, f. ex. Mand. 201 (= befatte sig med), horer ikke hid, men til det mnt. bewer(r)en, s. Sch. L. — Et particip til dette verbum er:

wbeuoret (uhindret, jur. udtryk) M. P. 72 (1397). wmbeworne, pt. pl. ib. 140 (1401). umbeworit Kb. Dipl. I, 139 (1416) etc. — *a*: wbeuaret Tingsv. 99 (1479).

I de talrige dokumenter, hvor ordet anvendes, bruges *a* og *o* om hverandre. Formen »ubewaret« er vel kun opstaaet ved mekanisk indflydelse fra verbet *beware*. Den mnt. form af participet er *bewor(r)en*, s. Sch. L. I, 320—21]

drabelig, adj. Rkr. 2075 og 2308.

Sch. L. draplik, med kort vokal. I dansk er vokalen förlænget, som ved *swag* (s. p. 37), efter konsonantens overgang til media (eller spirant).

forfare, v. Dueh. 124 (1471). forfaret, pt. Kb. Dipl. I, 195 (1458).

Sch. L. vorvaren, v.

forware, v. Tingsv. 111 (1475). forwarelse Cod. Esrom. 195 (1396). forwaring Kb. D. I, 138 (1416) etc.

Sch. L. vorwaren, vorwaringe. Dähn. verwaren, verwaring.

a er her det almindelige, dog forekommer ogsaa *o* (jysk indflydelse?), f. ex. Mand. 136: *forworingh*. -- *forworst* Rkr. fort. 7 og 4883 er maaske ogsaa at forbinde hermed (s. dog Kalk. I, 740, hvorefter oprindelsen er tvilsom, ligesom heller ikke mnt. eier noget tilsvarende ord).

haffue (eiendele) Rkr. 1318. i bet. »varetrægt« ib. 4562.

Sch. L. have, f.

klaue, subst. (: *dawe*) Rom. Dign. I, 282. beclaget, 3. pl. præter. Dueh. 126 (1528).

Sch. L. klagen, klage.

magh (fred, ro) Rkr. 3447. *maagh* (fordel) Dueh. 11 (1430). *magh* (hus) Dueh. 87 (1472). *vmagh* (molestiae) Kemp. 97. *vmaghes* Suso 56. *machlek* (jevn) Harp. 125. *vmagheligh* Bibl. Ruth. 2, 9.

Sch. L. mak, adj., mak, ungemak, subst. isl. makindi, n. pl., makr, adj.

Mnt. har her kun kort vokal. I dansk er derimod vokalen i subst. forlænget (som i *svag* og *drabelig*, s. pp. 37 og 41), og af denne forlængede form er saa afledningerne dannet.

dynemaghere Kb. D. I, 109 (1375—89). *skomager* M. P. 326 (1407). *salighetzmagære* Mand. 38, m. fl. exx., som alle har *a*. — Sch. L. maken, v.

maner, 3. sg. Hell. Kv. 15. *manædhæ* Post. 4. — *maning* Kb. D. II, 27 (1397). *namaning* Cod. Esrom. 235 (1475). — *o*: *moner*, 1. sg. Suso 125. *pomone*, *monels* ib. 135 og 91.

Her kan muligens *m* have havt indflydelse og bevirket en delvis (lokal?) forskyvning til *å*.

maaskee Bibl. 1. Ms. 3, 3. *moskæ* 4. Ms. 16, 34. *mosskæ* Rkr. 3782. — *mowelske* Suso 11 og 107 (*mawelske* ib. 72).

Sch. L. mach (wol) schên. Br. Wb. (Nachtrag) mag scheen.

Ordet hører vel egentlig ikke hid, da vokalen i mnt. er kort og ikke forlænget, men det behandles alligevel her, da *a* ikke godt kunde blive til *å* (*o*), uden at en forlængelse først havde fundet sted. Maaske har dog ogsaa en analogisk indflydelse fra former af det gld. verbum *muge*, *move* fremskyndet vokalens forandring.

skade, subst. Rkr. 4474. beskade ib. 4750. skathælikæ Harp. 6. skathelek A. M. 187, 89. skadelig Rkr. 147. skadelöst Cod. Esrom. 188 (1497).

Sch. L. schade. Br. Wb., Dähn. schade. isl. skaði, m.

Ordet, der aldrig har *o*, maa regnes som ogsaa nordisk, at domme efter dets hyppige forekomst i isl. texter og den række af sammensætninger, det dér danner (s. de hos Fritzner opførte ord).

skaræ Suso 8.

Sch. L. char, schare. isl. skari, m.

smaghe, v. P. Lolle 689. smag, v. Lucid. 22. smakadhe Post. 20. smaghit, pt. Kb. Dipl. I, 199 (1461). wansmakande Post. 114. vansmaghen, pt. Suso 59. smaglöse ib. 129.

Sch. L. smaken. Br. Wb. smakken, en sideform med kort vokal, slgn. ht. schmecken.

swaffuel Kemp. 44.

Sch. L. swavel, m. Slgn. holl. *zwavel* og sv. *svafvel*, hvorefter der vel ogsaa i gld. har existeret en form med *a*, bevaret i jysk *swavl*, s. Thorsen, Norrej. Lydlære, p. 5, noten. Den nuværende danske form *svovl* (med *ö*) skriver sig fra en dialekt, hvor *a* er blevet *o* ved indflydelse af de to *v*-lyd.

woge (vaage) Kb. D. II, 190 (1512). beuooæg Mand. 110. wogelsæ (vigiliae) Bibl. Dom. 7, 11. — *a* forekommer dog ogsaa, f. ex. waghe Kb. Dipl. II, 34 (1403), men det er vel kun en skreven form, *o* er det almindelige og skyldes vel indflydelse af *v*.

Br. Wb., Dähn. waken. — isl. vaka.

warer, 3. sg. (varer) Kemp. 149. warigh ib. 132. warich Kb. D. II, 136 (1477). varelig Suso 184.

Sch. L., Br. Wb., Dähn. waren.

uragæ, v. (undslaa sig for) Rkr. 3144. vragh (udskud) Suso 83. vtvræg ib. 185.

Sch. L. wraken, wra(c)k. Br. Wb. wraken (wroken), wrak. — Det danske subst. har faaet lang vokal, enten ved verbets indflydelse, eller ogsaa paa samme maade som ved *svag* etc. (p. 37) efter overgangen fra *k* til *g*.

Resultatet af denne undersøgelse blir da, at tonelangt *a* i laaneordene bevares som *a*, med meget faa undtagelser. Hvor *o* leilighedsvis forekommer (som i *beworingh*, *forworingh*), synes det at skyldes indflydelse fra danske dialekter. Det samme kan vel ogsaa være tilfældet i de ord, hvor *ā* (*o*) er blevet herskende, som i *både* (gavn), uden at det blir nødvendigt, med Torp og Falk¹⁾ at antage saadanne ord for tidligere indført end de, der har bevaret *a*.

C. Mnt. etymologisk *ā*.

aname, v. Kb. Dipl. I, 139 (1416). *anamet*, pt. Cod. Esrom. 80 (444). *anameligh* Suso 23. *annammelsæ* Post. 2. Sch. L. *annamen*, -*nomen*. Dähn. *annam*, adj.

Paa dansk blev vokalen efterhaanden forkortet og forblev vel derfor *a*.

baar (= *baare*) Rkr. 236 og 1467. *bar* Mich. 180.

Sch. L. *bore*, *bare*, f. Br. Wb. *baar*. isl. *barar*, f. pl.

Vel tvilsomt, om Rkr.'s *baar* har *o*-lyd, eller ikke snarere kun *ā*.

dyrebaar, adj. Kemp. 109.

Sch. L. *dürbar*, adj.

Suffixet *-bār*, der neppe kan regnes som ogsaa nordisk, har i dansk altid *a*, vel paa grund af dets ubetonede stilling, slgn. om *-dan* nedenfor. Et andet ex. er:

ovenbare, adj. pl. Cod. Esrom. 279 (1492). *offuenbare* Rkr. 2482. *obenbarligh* Dueh. 106 (1474). — *vppenbarels* Suso 3. *opænbaræs* Harp. 7. *abenbarer* Kb. Dipl. I, 170 (1443). *openbare*, 3. sg. præter. Suso 1.

¹⁾ Lydhist., p. 165.

Sch. L. openbar. isl. opinberr.

begauet, 3. sg. præt. Suso 26. *begauet*, pt. Suso 52.

Sch. L. begaven. Br. Wb. begaven.

Dansk har her altid *a*, medens svensk har *å*: *begåfva*. Slgn. hermed det isl. *gáfa*, f., der imidlertid kun forekommer i et par sene texter og stammer fra det mnt. *gáve*, f. *benodhæ*, v. Rkr. 2442. (benathe Kb. Dipl. I, 151 (1422)).

Sch. L. benaden. Br. Wb. gnaden.

Se nedenfor under *naade*.

berodh, subst. Kemp. 105. *beraath* Kb. Dipl. II, 166 (1492). *berodh*, pt. Dueh. 53 (1422). *berode*, v. refl. Rkr. 371. (beradelsse M. P. 36 (1396) (afskr.)).

Sch. L. beraden, beråt.

Se nedenfor under *raadichet*, p. 48.

svodan M. P. 52. (1396). *suadanike* M. P. 96 (1400) etc. — De forskjellige texter har altid *a*, vel paa grund af suffixets ubetonede stilling (slgn. ovfr. om suffixet *-bār*), ligesaa i:

hvredan Bibl. 1. Ms. 13, 19. *huordant* Mand. 72, samt i:

underdan Suso 132. *underdanæ* Krøn. 8. *unnerdanikæ* Mand. 13. *vnderdanelse* Kemp. 52. *wnderdanigheth* ib. 49.

Dähn. *dusdan*, *wodan*, *wodanigheit*. Sch. L. *underdanich*. Dähn. *underdaan*. isl. *undirdáni*, m. (i ét ex.). — Ogsaa i mnt. var vel allerede suff. *-dan* forkortet.

faræ, subst. Rkr. 295 og 2546. *faare*, pl. Kemp. 35 og 49. — *faerligh*, adj. Rkr. 4042. *farligere* Kemp. 41.

Sch. L. *våre*. Br. Wb., Dähn. *vare*. Slgn. isl. *fár*, n., med adj. *fárligr* (skadelig), der dog i betydningen ikke ganske stemmer med det mnt. ord og vel er nord. Det gjenfindes maaske i *faar*, n. Lucid. 6, s. Kalk. I, 511.

Det mnt. ord, der hyppig forekommer i dansk, dels i betydningen frygt, dels i betydningen fare, svarende til den

mnt. brug, har almindelig *a*, som nu, ligesom ogsaa *a* findes hos Söd. i alle exx. Ogsaa nysvensk har *fara* og *befara*, v. (befrygte). Det hos Kemp. forekommende *faare* (s. ovfr.) taler maaske for, at ogsaa en form med *å* har foreligget i dansk. Men da vi nedenfor ser, at en hel række ord med *ā* beholder dette, uden nogen anden paaviselig grund, som *klar*, *malet*, *plage*, er det rimeligt at antage disse, og altsaa ogsaa *fare*, for yngre laaneord, i modsætning til de øvrige, som har *å*. Det etym. *ā* har altsaa efter dette en anden udvikling end det tonelange (s. ovfr. p. 44).

forrodhe, v. Rkr. 5016. *forrodh*, pt. Rom. Digt. III, 50. *forrodæ*, 3. sg. præter. Mand. 50.

Sammensætningen er af mnt. oprindelse og forekommer i isl. kun i senere texter (s. Fritzner under *forráða*).

forsmaa, v. P. Lolle 646. *forsmos* Suso 24. *forsmoar*, 2. sg. Hell. Kv. 76. *forsmoth*, pt. Bibl. 3. Ms. 6, 1. *forsmaadh*, pt. Rkr. 2559. — *smodh* Rom. Digt. I, 39. *forsmoels* Suso 56 etc.

Sch. L. *vorsmaden*, *vorsmán*. Br. Wb. *versmaden*. isl. *forsmá*, *fyrismá*, v., *forsmán*, f.

frotzer P. Lolle 50. *fraatzer* ib. 571, Suso 75. *froz* (fraadseri) Bibl. 5. Ms. 21, 20. — *a*: *frazzara*, pl. Post. 19. *fraseri* Suso 11.

Sch. L. *vrås* (vrátz), m., *vraser*, m. Br. Wb. *vrat*. — I dansk med forkortet vokal.

iammer Suso 123 og 136. *iamerlig* Rkr. 2439. *iemerligæ*, adv. 2832.

Sch. L. *jamer*. *jammer*, *jamerich*.

Allerede i mnt. optræder en form med *ǣ*, som er gaaet over i dansk.

claar, adj. Harp. 101. *klarth* Rkr. 1041. *klarlige* Kb. Dipl. II, 130 (1473). — *klarheet* Post. 191. *clarhet* Kemp. 213. *forclarligheth* Suso 46. *klarer*, 3. sg. ib. 164. *forclare*, v. 197.

Sch. L. *klâr*. isl. *klárr*, adj.

Merk, at dansk her har *a*, i modsætning til isl. Ogsaa norske og svenske dialekter har *klår*, medens svensk rigssprog igjen har *a*.

kompaner, pl. Rkr. 2349. kompani (skare) Rom. Digt. I, 256. (compæn Lucid. 34. weykompene Bibl. 1. Ms. 24, 58).

Sch. L. kumpân, kumpên. Br. Wb. kumpan. isl. kumpánn, m.

Norske dial. har ogsaa her *å* (Aasen: *kompaan*), svarende til det isl. *á*.

modæ (maade) Kb. Dipl. II, 27 (1397). modhe Cod. Esrom. 193 (1395), Rkr. 1046. maade ib. 4404. modhes, v. Suso 24. modes Kemp. 8 etc., m. talrige exx. paa *o* (= *å*). — *a*: matelik Harp. 42.

Sch. L. mate. Br. Wb., Dähn. mate. isl. máti, m.

Dette ord er saa almindeligt og forekommer saa ofte skrevet med *o*, at det maa være meget tidlig indført, hvis det da ikke maa regnes som nordisk, hvad der ogsaa kunde være muligt.

malet, pt. (billed) Suso 13. maling (pictura) ib. 129.

Sch. L. malen. isl. mála (slgn. sv. måla og Aasen: maala).

moltid Kemp. 208, Mand. 47. — *maltid* Mand. 131.

Sch. L. måltit. Br. Wb. (Nachtr.) maaltied. — Dähn. maaltijd. isl. máltið (i temmelig sene texter).

node Bibl. Dom. 6, 17 og Rkr. 2830. noodhæ Mand. 94. nodæ ib. 36, Rom. D. I, 8. naadhæ Mich. 12. — noduge Rom. Digt. I, 8 (nadighe M. P. 16 (1388)). benodhe, v. Rkr. 2442, (benathe Kb. Dipl. I, 151 (1422), nathe, v. Kb. Dipl. II, 122 (1465), nadær, 2. sg. Hell. Kv. 33).

Sch. L. gnaden, v. isl. náð, f.

Vel et af de tidligst indførte laaneord, som i nord. optræder uden præfixet *ge-*, svarende til en mnt. form **nāde*, der maa have existeret ved siden af den af Sch. L. citerede form. Slgn. ogsaa hermed det oldsax. *nâtha* (Heliand)

og gl.fris. *nâthe*, hvilke i forbindelse med vort *naade* taler for antagelsen af en almen-nedertysk, præfixløs form, *nāde*, i modsætning til den høityske med *ge-*, der senere er trængt ind paa nt. gebet.

nalædhe Bibl. 1. Ms. 33, 3.

Br. Wb. (Nachtr.) nalen. Dähn. benalen.

Hyppigere er en form med *k* og kort vokal i dansk (*nalkedis* Rom. Digt. I, 173 og *nælkæs* Post. 14). Den er endnu levende i sv. og svarer til mnt. *naleken*.

offuerdadigh (overmodig) Rkr. 3818. ouerdadigh Rom. Digt. III, 88. offuerdadughet Rom. Digt. III, 156. owærdadighet Mich. 168.

Sch. L. owærdadich. Br. Wb. averdadig.

Ordet maa være tidlig optaget, da det jo i nydansk (om end ikke i vore texter) har *å*, hvis da ikke en dansk form, svarende til det isl. *dáð*, har havt indflydelse paa vokalen.

plæue, subst. Rkr. 2436. plaffue, v. ib. 2918. plaghes Suso 74, Post. 9.

Sch. L. plagen, plage. isl. plága, vb. og subst.

Slgn. hermed sv. plåga og Aasen: plaaga.

pofowel Suso 55. pohöns Mand. 132. (pahane ib. 28).

Sch. L. pawe. isl. pái.

Gammelt laaneord.

poskæ P. Lolle 1096, Mand. 41, M. P. 23 (1392) (afskr.) og 182 (1404). poske Kb. Dipl. I, 155 (1425), Cod. Esrom. 194 (1396), Dueh. 74 (1404).

Br. Wb. paasken. isl. páskar, m. pl.

Gammelt kirkeligt laaneord.

raadichet (raadsnarhed) Rkr. 4158. (rathgiuære M. P. 5 (1377) (afskr.) (slgn. isl. ráðgjafi). rathmen Kb. Dipl. I, 138 (1416). ratherum Hell. Kv. 13). — berodh, s. ovf. p. 45. forrodhe, s. p. 46.

Verbet *raade* er selvfølgelig ogsaa nord., men mange sammensætninger dermed er af mnt. oprindelse, som de ovennævnte.

stol (= staal) Rom. Digt. I, 105. staal Kb. D. I, 149 (1422).

Sch. L. stål. isl. stál. Gammelt laan.

stroolæ (= pile), pl. Hell. Kv. 51. (strale Rom. Digt. I, 70).

Sch. L. stral(e).

straffer, 3. sg. Suso 150. straffer P. Lolle 68. straf-fedæ Rkr. 3379. — strafels Suso 90. straffels ib. 20. straff Rkr. 99 og 2786. — vstraflig Suso 166.

Sch. L. strafen (alm. straffen), strafinge.

Maaske har dansk havt en form med *ā* (slgn. enkelte af de anførte exx.), men den allerede i mnt. brugelige forkortede sideform er blevet den herskende. Ordet er forresten indført i mnt. fra ht. (mht. *strâfen*).

swaawre, pl. P. Lolle 378. swawær M. P. 21 (1390). suagero (dativ i latinsk text) Kb. D. I, 148 (1419). swaghers, gen. Kb. D. I, 203 (1471). swawerskap Bibl. 3. Ms. 18, 14. swawerskab (H. Nielsens udg. swowerskab) Rkr. 4473.

a er paa den tid endnu det almindelige, ialfald i skrift, ligesom i nyere nt.: Dähn swager. Schamb. swâger. Men det nuværende *å* (*o*) viser sig dog allerede i *swaawre* (?) og *swowerskab* ovfr.

Ogsaa jysk har *a*: *swawer*, s. Thorsen, Nørrej. Lydlære, p. 5, noten.

toknamlig, adj. Suso 145. taknamlig ib. 157. vthack-nemmelich Rkr. 138. taknæmeligheth Kemp. 59.

Sch. L. danknamelik, -namich.

I dansk er en omlydt og forkortet sideform blevet herskende.

vforwontz, adv. Suso 93 (vforwandes Rom. D. III, 51.

Sch. L. unvorwan(d)es (= absichtslos). Dähn. unverwanns.

vndersaattere, pl. Kb. Dipl. I, 212 (1477) (afskr.). *vndersate*, pl. Kb. D. I, 224 (1490). *vndersathe* Kb. D. II, 181 (1509). *vndersatthers*, gen. pl. Tingsv. 95 (1535). *vndersatthæ*, pl. Rom. D. III, 154.

Br. Wb. (Nachtr.) *undersate*.

Ordet er maaske temmelig tidlig optaget og vokalen først senere forkortet (nydansk: *undersåt*).

wopn Cod. Esrom. 195 (1396). *vobn* Mand. 104. *wopn* Kb. Dipl. II, 145 (1481). — *a* er dog ligesaa almindeligt.

Br. Wb., Dähn. *wapen*. isl. *vápn*. n.

Ordet er dog ligesaa meget nord. som mnt.

wouwæ (= vove), v. Rom. D. I, 2 og 144. *woffue* Rkr. 2724. *waagheth*, pt. Rkr. 1481 (*wawær*, 3. sg. P. Lolle 505).

Sch. L., Dähn. *wagen*. isl. *vága* betegnes af Fritzner som et nyere ord, hvilket ogsaa stemmer med de af ham anførte exx., saa det maa regnes som et laaneord, og det af de ældre, paa grund af dets *á*.

Oprindeligt mnt. *ā* gaar efter dette over til *á*, undertagen:

1. Hvor vokalen er forkortet,

a) i betonet stilling (som *annamme*, *jammer*, *straffe* o. a.).

b) i ubetonet stilling i suffixer (*-bar*, *-dan*).

2. I nogle ord (som *fare*, *klar*, *male* etc.), der da maa regnes som senere indført end de, hvor *ā* er blevet *á*.

Slutning.

Naar vi altsaa skal sammendrage resultatet af den hele undersøgelse, faar vi:

1) mnt. *ǣ* (*ø*) foran *ld* (*lt*) optræder i laaneordene i re-

gelen som *ö*, hvad enten dette nu skyldes dansk eller mnt. indflydelse, da samme lov gjælder i begge sprog.

2) mnt. *ä* (*ö*) med foregaaende *v* er undertiden blevet *ö*, men ligesaa ofte ikke, uden at det i ethvert tilfælde bestemt kan siges, om forskjellen hænger sammen med laaneordenes kronologi. Thi *ä* kan efter *v* udvikle sig til *ö* i begge sprog, uden at regelen er gennemført i noget af dem.

Der er en mulighed for, at det er de ældre ord, som har *ö*, medens de yngre har beholdt *ä* (som ved *ä* nedenfor), men uregelmæssighederne beror vel snarere paa dialektiske forskjelle i dansk eller nedertysk.

3) mnt. forlænget *a* er i laaneordene forblevet *a*, med nogle faa undtagelser, der formodentlig skyldes indflydelse fra danske dialekter.

4) mnt. oprindeligt *ā* er i de tidligst indførte laaneord blevet til *ā*, medens det i de yngre forbliver *a*.

Torp og Falk¹⁾ slaar forlænget og langt *a* sammen, saaledes at ogsaa det forlængede *a* i de ældste ord skulde gaa over til *ā*. Men af en nøiere undersøgelse af ordenes kvantitet synes at fremgaa, at det forlængede *a* maa stilles for sig, da det vel neppe kan være tilfældigt, at saa godt som alle herhen hørende ord har beholdt *a*. Sandsynligvis beror denne forskjellige udvikling af de to *a*-lyd paa deres forskellige kvalitet: forlænget *a* med en mere palatal klang, og *ā* allerede dengang paa overgangen til *o* (*ā*), hvorfor det saa meget lettere kom under den danske lydlovs indflydelse.

Nerger anfører rigtignok²⁾, at de to lyd bruges sammen i rim, men dette er neppe afgjørende, naar man tager hensyn til den mnt. poesis mange unøiagtigheder. Desuden gjælder det jo kun for den meekl. dialekt og behøver derfor ikke at staa i strid med det ovenfor sagte.

¹⁾ Dansk-norskens lydhist, p. 165.

²⁾ Gramm., p. 23.

Om *ā* siger Nerger forøvrig¹⁾, at det oprindelig maa have havt en »ren« (= mere palatal) klang, da dets omlyd er *ē*. Man kan da antage, at ogsaa det forlængede *a* oprindelig overalt har havt en saadan lyd, og at denne, undtagen i westfalsk, hvor den endnu er herskende²⁾, saa senere er blevet fordunklet, undertiden samtidig med, andetsteds først senere end det oprindelige *ā*, efterhaanden som kvantitetsforskjellen udviskedes.

Ialfald nogle af de nt. dialekter, som ydede laaneord til dansken, har vel altsaa holdt forlænget *a* og etymologisk *ā* adskilt fra hverandre paa den tid, da den nt. invasion begyndte (omkr. 1250—1300), og forholdet blev vel endnu en tid uforandret, siden regelen er saa gennemført i alle ord, hvoraf dog nogle maa være temmelig sent indført.

Assimilationerne *ld* > *ll* og *nd* > *nn*.

I middelnedertysk forekommer temmelig hyppig *ll* for oprindeligt *ld*, *nn* for *nd*³⁾, en udvikling, hvoraf spor viser sig tidlig, endog i oldsax.⁴⁾, hvor den dog vel kun optraadte dialektisk og sjældent. I nyere nedertysk er bevægelsen gaaet videre, saa man dér i de fleste dialekter finder *ll*, *nn* erstattet af *ll*, *nn*⁵⁾. Om dette forhold end ikke altid paa-lidelig betegnes i ordbøgerne, er dog dialektforfatterne tem-

¹⁾ Gr., p. 31.

²⁾ Slgn. Lübben, Mnd. Gr., p. 8—9, hvorefter westfalsk endnu har bevaret kort vokal i tonelang stavelse, med en „spids“ (d. v. s. palatal) udtale af *a*.

³⁾ Lübben, p. 41 og Nerger, p. 51, anm.

⁴⁾ Seelmann, Nd. Jahrb. XII, p. 91, Tümpel, Nd. Studien, (1898), p. 56—60.

⁵⁾ s. Tümpel p. 56 og de dér anf. kilder.

melig konsekvente i brugen af *ll*, *nn*. Det er kun i enkelte egne, i nogle pommerske dialekter og i Mark-Brandenburg, at afvigelser forekommer, idet man her finder *ng* (*nj*) istedenfor *nd*, en (vel nærmest palatal) udtale, der en tid synes at have været mere udbredt, end den nu er ¹⁾. Men i mnt. synes den at have været sjælden, ialfald nævner Tümpel (anf. sted) kun ét eksempel herpaa (*hinger* = *hinter*, nt. *hinder*, *hinner*), der netop skriver sig fra Mark-Brandenburg. Dog maa man her ikke glemme at regne med den mnt. orthografis eiendommeligheder, idet det mnt. skriftsprog jo saa godt som har udslettet alle dialektiske forskjelle. Skrivemaaden *nn* (*nd*) kan derfor godt i mange tilfælde dække over en udtale *ng* (*nj*), et punkt, som imidlertid nedenfor skal belyses.

Hvad tidspunktet for assimilationen angaar, saa mener Nerger (Gramm., p. 51, anm.), at udtalen *ll*, *nn* kun sparsomt viser sig for 1500—1550. Men Tümpel har dog mange exx. fra en tidligere tid.

Ogsaa i gld. findes *ll*, *nn* for *ld*, *nd* tidlig ²⁾, men lydloven er dog aldrig blevet helt gennemført. Dels har en »mouilleret« udtale existeret i adskillige dialekter, en udtale, der efter V. Thomsen ³⁾ for i tiden har været meget udbredt. Senere er det desuden skriftsprogets indflydelse, som har været medvirkende til at forhindre assimilationen ved at gjenindføre i udtalen mangt et *d*, dels efter høityske former med *d* af samme ord, og dels med falsk etymologi. Gjennemgaaende er *d* bevaret foran endelsen *-ig* (hvor maa ske bitonen paa denne stavelse har været medvirkende der-til), samt i forskjellige andre ord uden nogen bestemt regel. I det hele er dog i regelen *d* stuunt i dansk udtale i disse

¹⁾ Tümpel, anf. sted og Jellinghaus, Z. Eint. d. nd. Mundarten, p. 35, endvidere Nd. Schauspiele, v. Bolte-Seelmann (1895), p. 163—164.

²⁾ Dahlerup, Dansk Sproghist., p. 30—31.

³⁾ Forh. paa det 4. nord. Filol.møde (1892), p. 205.

forbindelser, om end bevaret for en stor del i skrift. I Norge derimod har det danske skriftsprog i de fleste tilfælde faaet indført i udtalen et i dansk stunt *d*.

Da dansk og mnt. altsaa, som omtalt, har samme tendens for denne assimilations vedkommende, udelades ved undersøgelsen i regelen de ord, der kan tilhøre begge sprog, idet det er tilstrækkeligt at paapege, hvor langt udviklingen var kommet i de rent mnt. ord ved slutningen af det her omhandlede tidsrum. Paa grund af de to sprogs overensstemmelser er det maaske vanskeligt at skjelne mellem dansk og mnt. indflydelse paa ordenes skrivemaade og (sandsynlige) udtale. Men den gennemgaende tendens vil dog ialfald kunne fastslaaes.

1. Oprindeligt mnt. *ld*, *nd* i udlyd.

Medens i dansk ogsaa udlydende *ld*, *nd* blev til *ll*, *nn*, er forandringen i nedertysk indskrænket til indlyd, idet udlydende *d* gaar over til *t*. (Br. Wb.'s *ld*, *nd* i udlyd betegner en udtale *lt*, *nt*, i overensstemmelse med den høityske orthografi). Dette mnt. *t* gaar i dansk lydret over til *d*, for saa senere efter den danske lydlov at assimileres med det foregaaende *l* eller *n*.

Blandt de nedenanførte ord opføres kun de former, hvor forbindelserne forekommer i udlyd, de forlængede former under indlydsforbindelserne.

a) Mnt. udlydende *lt* (<*ld*).

blialdh Rom. Digt. I, 145. *bliald* ib. 27. *blyalth* Bibl. 2. Ms. 25, 4.

Sch. L. *bliant* (slg. *blianth* hos Kalk. I, 243). isl. *bliat*, *bliaz*.

Ordet, der vel ogsaa har havt en mnt. sideform med *-lt*, forekommer ikke mere og har vel været folt som et fremmedord, hvorfor *d* aldrig blev sløfet.

boldh, adj. Rom. D. I, 50 og 107. *bold* ib. 129. *bolth* Rkr. 689. *bold* ib. 2599, Brandt 274. (bollæ Brandt 301).

Sch. L. *bolt*, *balt*, adj. Br. Wb. *boll*.

feldh (mark) Rom. D. II, 95.

Sch. L. *velt*. Br. Wb. *-veld* i sammensætn.

Ordet har aldrig været meget udbredt i denne betydning (s. *Kalk.*), men var sandsynligvis et af de mange *laan*, som forekommer i Romant. Digt. og kun dér (som *gwadspråk*, *dvergelin* o. a.). Det nuværende *felt* er indført senere fra høitysk.

Soldh (= løn) Rkr. 1603. (Sch. L. *solt*, n.).

De fleste andre ord, som kunde høre herhen, som f. ex. *spild* (skade) Mich. 138, *schuld*, *wold*, er ligesaa godt at regne for danske og beviser derfor intet. Af de faa, som er anført, fremgaar dog, at *d* var bevaret i udlyd og endnu ikke assimileret med det foregaaende *l*.

b) Mnt. udlydende *nt* (<*nd*).

bestand Kb. Dipl. I, 195 (1458). Kb. D. II, 182 (1509). *bestandt* Cod. Esrom. 232 (1514).

Sch. L. *bestant*.

fundh Post. 67, Cod. Esrom. 212 (1429). *ffundh* Rkr. 339. *fund* ib. 4352 (= list, *paafund*).

Sch. L. *vunt*.

Det isl. *fundr* er samme ord, men bruges i en anden betydning (= møde), medens betydningen »list, kneb« er speciel mnt.

rund, adj. Mand. 291.

Dette ord (af fransk *rond* <*rotundus*) er ikke opført hos Sch. L. og har maaske ikke været brugt i mnt. Det almindelige mnt. ord for »rund« var *trint* (se p. 56).

swndh, adj. Bibl. 1. Ms. 43, 28 og 3. Ms. 13, 24, Rkr. 2827. *swnd* Cod. Esrom. 250 (1488). *sundh* Duch. 44 (1433). *swndhgör* Bibl. 4. Ms. 12, 13. — *swnd*, subst. Rkr. 222, Rom. Digt. III, 12. *sundhet* Suso 70.

Sch. L. sunt, adj. og subst. Br. Wb., Dann. sund.
tant Mich. 31. *tanth* Rom. Digt. II, 267, Rkr. 650.
Sch. L., Br. Wb., Dann. tant.

Ordet er sandsynligvis laant fra høitysk (mht. *tant*, m.),
og har ogsaa i nyere dansk udtale bevaret *t*.

trind, adj. Mand. 40. *trindh* Rom. D. I, 208, Lucid.
42. *trynth* Rkr. 724, Lucid. 16. *trynd* Harp. 140.

Sch. L. trent, trint etc. Br. Wb. umtrent, adv.

Mangler i nyere nt. ordbøger (erstattet af *rund?*).

Ogsaa efter *n* er udlydende *d* altsaa endnu bevaret i
laaneordene, medens det nu overalt i udtalen er forstummet.

2. Oprindeligt *mnt.* *l(l)*, *n(n)* i udlyd.

I *mnt.* forekommer ikke *ll*, *nn* i udlyd, men disse for-
bindelser forenkles til *l*, *n*, hvorfor oprindeligt udlydende *l*
og *ll*, *n* og *nn* her kan behandles under ét.

dul, adj. (slov) Harp. 91. *döll* Rom. D. III, 61.

Sch. L. *dul*, adj. Br. Wb., Dann. *dull*.

Med oprindeligt *l*.

forfall Kb. Dipl. I, 145 (1417), Suso 195. *forfal* Kb.
D. II, 34 (1403), M. P. 68 (1397). — *forfald* Brandt 295
(1492).

Sch. L. *vorval*.

forskell Rom. D. II, 186.

Sch. L. *vorschël*. Dann. *verschäl*.

Forkortet vokal i dansk.

glawinde Rom. D. I, 16. *glawen* Brandt 256.

Sch. L. *gleve*, *glave*. mht. *glavīn* (lat. *glavea*).

Ordet, der var meget udbredt i middelalderen, stemmer
i sin nord. form mest overens med den mht. forlængede
form. Den kortere gjenfindes i isl. *glefja*, samt i gld. *glafi*
(A. M. 187, 64).

prall, adj. Rkr. 3669.

Sch. L. *pral*. Br. Wb. *prall*.

syn (= sind) Bibl. 1. Ms. 8, 27. sind Mich. 31, Rkr. 572, Brandt 266. *sindh* Rkr. 2767. *syndh* Rkr. 754 og 1197.

Sch. L. sin. Br. Wb. sinn.

tol (= told) M. P. 58 (1396).

Sch. L. tol etc. Br. Wb. toll.

wol (= 80) Cod. Esrom. 270 (1497).

Sch. L. wal. Dähn. wal(l) (s. p. 38).

Oprindeligt udlydende *l(l)*, *n(n)* faar altsaa kun sjælden et *d* tilføiet (*forfald*, *glawinde*, *sind*), hvilket styrker antagelsen af, at udlydende *ld*, *nd* i laaneordene ikke blev assimileret, men endnu i udtalen adskilt fra *ll*, *nn*.

3. Mnt. *ld*, *nd* i indlyd.

a) *ld*.

aller Brandt 302 (15. aarh.). Dansk udtale har her *ll*, norsk *ld*.

allingø, pl. Cod. Esrom. 137 (1458) (*ld* i dansk og norsk). — allerman Brandt 229 og 296 (1492).

Almindeligt er dog *ld*: alder M. P. 241 (1406). aldermen Flensb. 56. alderman Brandt 294 (1492). alderdom Mich. 29. — Se ovf. p. 35.

Sch. L. older, alder. Dähn. older, oller.

bollækinne Rom. D. I, 59. *bollækienæ* Rom. D. I, 145. — *ld* er dog ligesaa hyppigt: Ribe Old. 114, Rom. D. I, 145, II, 183.

Sch. L. boldeke etc. Br. Wb. boldeke. isl. baldikin, n.

Ordet er et i middelalderen almindelig forekommende kulturord, som nu ikke længer bruges i dansk (s. p. 35).

buller Suso 68. *bullær* Brandt 153. — *ld* er dog mere almindeligt: Kb. Dipl. II, 36 (1403), Brandt 90, Mand. 70 etc.

Sch. L. bulder, buller. Br. Wb. gebuller. Dähn. buller-jaan. oldfris. bulder.

behollæ, v. Cod. Esrom. 139 (1459). *behollendæ* M. P. 22 (1390). *beholeth*, pt. Rom. D. I, 213. — *ld* er dog endnu det almindelige.

Sch. L. *beholden*. Br. Wb. *holden*, *holen*. Dann. *holl'n*.

Ordet er selvfølgelig ligesaa meget nord., som mnt. (s. p. 34), ligesom ogsaa det følgende:

forgiellæ, v. Rom. D. I, 213.

Sch. L. *vorgelden*. Br. Wb. *gelden*.

gillennæ, pl. (mynt) Mand. 23. *gyllænæ* Kb. Dipl. II, 103 (1456). — *forgyllæn*, pt. Rom. D. I, 257. *gillænæ*, adj. Brandt 258. *göllæ*, v. P. Lolle 62.

Sch. L. *vorgulden*. Br. Wb. *golden*.

d er ligesaa almindeligt: *gyldene stöcke* Rkr. 2219. *gylden*, adj. Brandt 258. *gyldhene*, pl. Kb. Dipl. II, 115 (1462).

Ordene er ligesaa godt nordiske.

gillæ Bibl. 1. Ms. 24, 54. *gillet*, best. Brandt 298. *gylbrödræ* ib. — Med *d*: *gilde* 1. Ms. 43, 16. *giild* Flensb. 86. *gildebroderen* ib.

Sch. L., Br. Wb. *gilde*. isl. *gildi*.

Formen er ligesaa meget nord., men den senere betydning er mnt.

forspillæ Rom. Digt. I, 291.

Sch. L. *spilden*, *spillen*. Br. Wb. *spillen*. isl. *spilla*. *wellæ*, subst. Rom. D. II, 90, P. Lolle 1201.

Sch. L. *welde*. isl. *veldi*, n.

Alm. med *d*: *weldhe* P. Lolle 218. *wælde* Brandt 92 (1417), Cod. Esrom. 83 (1444). *wældæ* Kb. Dipl. 1, 149 (1422). *welde* Kemp. 17, 3. Ms. 25, 43. — Norsk har her *ld*, i dansk er udtalen *vaklende*, s. Thomsen, *anf. sted*, p. 207.

Adjektivet har *d*, ligesom nu: *weldug* Rom. Digt. II, 94. *weldugh* Rom. D. I. 34 etc. *waldugh* Harp. 137. *woldigh* Flensb. 62. *alzwaldugher* Post. 5 (*alzwoleger* Rom. D. III, 135).

Sch. L. weldich (woldich). Br. Wb., Dähn. weldig. isl. völdugr.

b) *nd.*

affhændhæ, v. Cod. Esrom. 287 (1489). *affhændet*, pt. Kb. Dipl. II, 89 (1449). *affhændher* Cod. Esrom. 181 (1493).

Sch. L. *afhendich*, adj. isl. *afhenda*, v.

Trods den isl. form maa ordet dog regnes som fremmed og foltes vel ogsaa som saadant, da det nærmest tilhører den juridiske litteratur, ogsaa i isl. (s. Fritzner).

bestandelsse M. P. 108 (1458) og 117 (1464). *bestandelse* ib. 27 (1393). *bestandelsæ* Dueh. 6 (1428). *bestandilse* Brandt 107 (1446). — *bestandende*, pt. Post. 2. — Kun sjældent med *nn*, f. ex. *opstønnelssæ* Mand. 48, *bestønnæ* ib. 108 (s. p. 39).

Sch. L. *bestantnisse*.

I dansk med suff. *-else*, hvis udbredelse skyldes mnt. indflydelse. — Dansk udtale har nu *nn* (f. ex. i *opstandelse*), norsk *nd*, ved skriftsprogets indflydelse.

behenniched Mand. 192. *behennæligh* Lucid. 52. — *d:* *behendelige* Lucid. 214. *behendelighet* Suso 158. — Nu udtalt med *d* (*behændig*), som de øvrige afledninger paa *-ig*.

Nedertysk har overalt *d*: Sch. L. *behende*, *behendicheit*. Dähn. *behendicheit*, *händig*, *handig*.

forswynne, v. Kemp. 106. — Med *d*: *forswindhe* Brandt 243. *forswunden*, pt. Rom. D. II, 21. *forswundhen* Brandt 266.

Sch. L., Br. Wb. *vorswinden*.

Dansk og norsk udtaler nu *nn*.

mynigh, adj. Dueh. 26 (1426). — Alm. med *d*: *myn-*
dig Rkr. 93. *möndigh* Tingsv. 187 (1533) og 116 (1463).
myndig ib. 16 (1535). *myndighe* Kb. Dipl. I, 169 (1443).
vmyndich M. P. 237 (1406).

Sch. L. *mundich*. isl. *myndugr*.

Ogsaa subst. *formynder* har *d* (Cod. Esrom. 234 (1475). M. P. 11 (1387) og 214 (1405) etc.), ligesom i norsk, medens dansk nu i udtalen har *nn*.

pannæ, v. (pante) Rom. D. II, 11.

Sch. L. panden. Dann. pann'n. isl. panta, v.

Formen med *t* (afledet af subst.) har vel været den almindelige.

runnelige, adv. Brandt 321 (15. aarh.) I dansk nu med *nn*, norsk *nd*.

rund er ellers sjældent i gl.dansk (ligesom i mnt., s. p. 55): *rund* Mand. 291, samt *taffelrunde*, best. adj. Rom. Digt. I, 256. — Det sidste ord er vel nærmest indført fra mht. poesi, ligesom hele ordet fra fransk maaske gennem høitysk er indført direkte i dansk.

hofsynner, pl. Rkr. 1523. howesinne Rom. D. III, 132. hoffuesind Cod. Esrom. 212 (1492).

Sch. L. sinde, sinne. Br. Wb. sinde. isl. sinni, m. (ledsager).

skenne, v. Rkr. 62. Alm. med *d*: Rom. D. I, 100, Brandt 250, Post. 5 etc. — skændelighe Post. 80. skændels Hell. Kv. 13 etc.

Sch. L. schenden, v.

sönnærlighe Post. 26. sönnærlighe Cod. Esrom. 80 (1440). besönnærlighe Post. 20. besynnerligh Suso 51. — Alm. med *d*: Mich. 8, M. P. 240 (1406) etc. — I nuværende dansk udtale med *nn*, i norsk *nd*.

Sch. L. sunderlik, adj., besunder(en), adv. etc. Br. Wb. sunder. isl. sundr, adv., sundrliga (i sene texter).

Stammen *sund-* er ogsaa nord., men den forlængede form med *-lig* er vistnok mnt., ligesom ogsaa den udvidede anvendelse af ordet maa tilskrives mnt. indflydelse.

skinnere, sing. Kb. Dipl. I, 150 (1422), Brandt 105. skinnær Ribe Old. 74. — Ogsaa med *d*: Brandt 289, Kb. Dipl. II, 170 (1495). — Ny-dansk har *nn* (*Skindergade*).

Sch. L. schinder, schinner. Br. Wb., Dähn. schinner
isl. skinnari, m.

Exempler paa *ll* for *ld* og *nn* for *nd* i indlyd er altsaa forholdsvis talrige, og man kan vel sige, at assimilationerne i virkeligheden har været temmelig gennemført. Former med *ll* og *nn* maa jo her tillægges mere betydning end de ved siden deraf endnu forekommende med *ld*, *nd*, om end selvfølgelig dialektforskjelle her ogsaa kan spille ind. Videre faste regler kan neppe paapeges for de tilfælde, hvor overgangen ikke finder sted. Dog bevares *d* (som nu) foran adjektiv-endelsen *-ig* i regelen, men ikke altid (*al-zwoleger* p. 58, *behenniched* og *mynigh* p. 59). — Det synes endvidere, som om *d* ogsaa bevares under enkelte andre betingelser, ogsaa svarende til den nuværende brug, saaledes foran *-(e)l* og *-(e)r* med udstødelse af *e*¹⁾:

forhandle Kb. D. I, 205 (1472) og 224 (1490) etc.
(hanlæ forekommer dog ogsaa), *forwandle* Mich. 36, Kb. Dipl. I, 195 (1458), *hindre* Kb. Dipl. I, 140 (1416) etc.,
wandre Kb. D. II, 34 (1403), Mand. 16 etc.

4. Mnt. oprindeligt *ll*, *nn* i indlyd.

Medens i dansk, og endnu mere i norsk, mange ord med oprindeligt mnt. *ll* nu har *d*, er dette langt fra tilfældet i det tidsrum, vi behandler, hvor exx. paa *ld* for *ll* er temmelig sjældne, som f. ex. *geldhæ* (hyle) Mich. 147 (Sch. L., Dähn. gellen, isl. gjalla). Derimod er *nd* for *nn* hyppigere (ialfald efter den skrevne form at domme):

begyndhe Lucid. 13. *begyndhæ* Rom. Digt. I, 145.
begyndes Kb. Dipl. I, 171 (1443). *beginder* Mand. 27. —
begyndelse P. Lolle 1208. *begyndelsæ* Mich. 125.

Sch. L., Br. Wb., Dähn. beginnen.

¹⁾ s. Thomsen, anf. st. 207.

grewejnede Rom. D. II, 85. *spýserinde* Brandt 289. — Dette suffix har dog almindelig *nn*: *förstynna* M. P. 11 (1387) etc. (s. p. 68). — Dansk har nu *nn*, norsk ikke altid (f. ex. ikke i *veninde*).

hwspendinge Kb. D. II, 182 (1509). — *nn* er det almindelige: Flensb. 56, Brandt 61, Hell. Kv. 16 etc.

Sch. L. *penni(n)k*. Br. Wb., Dähn. *penning*. isl. *pen(n)ingr*, m.

Dog eksisterer der ogsaa i tysk en sideform med *nt* (*nd*), oht. *pfentinc*, oldsax. *pending* (s. Kluge, Etym. Wb.), afledet af *pant*?

rindestienen, best. Rom. D. III, 67.

Sch. L. *ronstên*, m.

sindet, best. Brandt 318. *mædh sindhæ* Rom. Digtn. I, 142. met *sindhæ* Mich. 29. aff *sindæ* ib. 123 etc. — Ogsaa med *nn*: Dueh. 44 (1433), Rkr. 2862, Post. 92, Rom. D. I, 6 etc.

Sch. L. *sin*, m. (s. p. 57).

d forekommer mest i de afhængige kasus, ellers er *nn* det almindelige i subst., saavel som i de afledede verber og adjektiver:

besynnæ M. P. 59 (1396). *besynne* Rkr. 2972. *besynner* Kb. Dipl. II, 129 (1473), Kemp. 109. *forsynnede* Rom. D. I, 29.

sinnegher Post. 29. *wbesynneligh* Kemp. 88. — *vsinnelighet* Suso 161. *sinnelighetz*, gen. ib. 20. — *retsinniges*, adv. Kb. Dipl. II, 38 (1403).

thynder, pl. (tinder) Rkr. 358. — *nn*: *thinne* Rom. D. I, 28. *tinner* Mand. 37.

Sch. L., Br. Wb. *tinne*. isl. *tindi*, m. (nord.?).

tyndhe (tønde) Brandt 297. *tyndher* ib. 298. — Alm. *nn*: *tyne* Flensb. 94. *tyne* Brandt 90 (1406) etc.

Sch. L. *tunne*, *tonne*. isl. *tunna* (mlat. *tunna*).

nd for oprindeligt *nn* er altsaa forholdsvis hyppigt, om end maaske ikke fuldt saa almindeligt som *nn* for *nd*, men

assimilationen maa dog allerede have været gennemført i temmelig stor udstrækning ved slutningen af 15. aarhundrede, siden saa ofte forvekslinger kunde finde sted.

Slutning.

ld:ll og *nd:nn* veksler altsaa i temmelig broget mangfoldighed i laaneordene, ligesom ogsaa i dansk nu for tiden, og naar man holder sig til den tids forholdsvis fonetiske skrivemaade, har vel udtalen ogsaa dengang været vaklende i mange tilfælde (og efter de forskjellige dialekter). I det hele synes dog assimilationerne at have været mere konsekvent gennemført end nu, da de findes ogsaa i tilfælde, hvor nu *d* udtales i dansk (slgn. de p. 61 anf. eksempler og *ollingæ* p. 57). Fremdeles er det historiske forhold tildels endnu bevaret, idet nemlig i udlyd oprindeligt mnt. *l(l)* og *n(n)* i regelen holdes adskilt fra *ld*, *nd* (se pp. 55, 56 og 57), og forvekslinger er sjældne, hvilket viser, at mnt. *t(d)* i udlyd endnu holder nogenlunde stand.

Paafaldende er imidlertid, hvorledes *nd:nn* veksler langt hyppigere, baade i ind- og udlyd, end *ld:ll*, og særlig merkelige er de mange tilfælde af *nd* for *nn* (p. 61—62). Vi staar maaske her overfor den palatale (»mouillerede«) lyd, som jo ogsaa har været tilstede i mnt., om den end sjælden dér er udtrykt i skrift (s. p. 53). Spørgsmaalet er imidlertid uklart, da dansk jo eiede den samme lyd. Dog grænsede enkelte af de egne, hvor den nt. lyd findes, eller for har existeret¹⁾, temmelig nær op til Danmark, saa den formodning ligger nær, at det er den mnt. lyd, vi har at gøre med.

Hvad nu de to sprogs indbyrdes forhold for assimilationernes vedkommende angaar, saa foreligger vistnok, som

¹⁾ som i Holsten, s. Nd. Schauspiele (v. Bolte-Seelmann), p. 163.

nævnt, den samme udvikling i dansk som i mnt., uden nogen paavirkning fra mnt. Men skulde det derfor være urimeligt at antage, at ialfald den mnt. orthografi alligevel har ovet nogen indflydelse paa den danske paa dette punkt? Dette benegtes rigtignok af Thomsen¹⁾. Men naar hypotesen fastholdes om den mouillerede udtale, som han antager har været udbredt i Danmark, er det paafaldende, at man til betegnelse deraf, med udjevning af dialektforskjelle, skulde have benyttet sig netop af skrivemaaden *nd*²⁾. I gld. horer man jo ellers ikke tale om noget »skriftsprog«. Forklaringen bør derfor søges i den mere faste mnt. orthografi, hvor jo, som vi ovenfor har seet (p. 53), *nd* (*nn*) efter al sandsynlighed brugtes ogsaa for at betegne en til den danske vel nogenlunde svarende mouilleret lyd.

En saadan indflydelse synes at have saa meget mere for sig, som en mnt. paavirkning af dansk orthografi paa den tid kan spores ogsaa i flere andre tilfælde, baade i den ganske hyppige udeladelse af omlydsbetegnelsen ogsaa i danske ord, samt i skrivemaaden *sch* for *sk* (der ikke er ualmindelig), da *s* og *k* vel udtaltes adskilt som i nutidens dansk og ikke med den tyske *sch*-lyd.

Bemærkninger om mnt. elementer i orddannelsen.

Mange suffixer er fælles for dansk og mnt., saaledes af subst.-suffixer f. ex. *dom*, *else*, *er(e)*, *hed*, (*n*)*ing*, *skab*, af adj.-suffixer (*l*)*ig*, *som*. Af fælles præfixer kan nævnes bl. a. *for*, *fuld*, *mis*, *und*, *van*.

¹⁾ anf. st. p. 210, noten.

²⁾ ib. p. 213.

For flere af disses vedkommende maa den sterke udbredelse, de fik, dog væsentlig skrives paa nedertyskens regning, medens de fra først af i dansken kun havde havt en indskrænket anvendelse. Det er i det hele nedertyskens fortjeneste at have beriget sproget ikke blot direkte, ved indførte laaneord, men ogsaa indirekte ved at have meddelt dansken noget af sin egen elasticitet i sammensætningen, med den mangfoldighed i udtrykket, som dermed følger. Den udvidede brug af præ- og suffixer, hvorved de mange enkelte grundled efterhaanden kunde antage de forskjelligste betydningsnuancer, blev saaledes af varig nytte for dansken..

A. Mnt. substantiver med vekslende sufixer i dansk.

Som rimeligt er, blev i den første tid mange suffixer anvendt anderledes ved laaneordene end •nu, da man jo trængte til en mængde nye ord og sammensætninger (særlig i oversættelseslitteraturen, men ogsaa ellers) for at betegne alle de begreber, som nu skulde indføres, og ikke straks fandt sig tilrette i den store mængde nyoptagne ord. Berøringen med nt. havde dog tidlig bragt nyt liv ind i ord-dannelsen, som derfor nu kunde skyde rask fart. Allerede i mnt. havde ordene i regelen flere former, som blev indført om hverandre i dansk og dér brugt, som i mnt., uden væsentlig forskjel i betydningen. Men ogsaa til de usammen-satte mnt. former blev endelser rask væk tilføiet. Mange af de saaledes opstaaede ord forekommer os nu ubehjælpelige, men for den tid betegnede de dog et fremskridt og gjorde sin nytte. Blandt texterne er der selvfølgelig stor forskjel paa endelsernes anvendelse, særlig udmerker sig dog i det hele den religiøse litteratur ved sin rigdom paa nydannelser og dristige sammensætninger. — Det er i det følgende overflodigt at anføre de mnt. og nt. former, da de i ordbøgerne

citerede alligevel ikke dækker sig med de i virkeligheden sandsynligvis eksisterende former af hvert ord. Mange suff. var synonyme og brugtes derfor ogsaa i mnt. om hverandre.

betrelse Kb. Dipl. II, 142 (1479) (afskr.). *bæthring* Kb. Dipl. I, 178 (1443). *forbeyrels* Kb. Dipl. I, 247 (1497), *forbethring* ib. 199 (1461). — *bedring* er vel det almindeligste.

begærelse Mand. 166. *begheringh* Kb. Dipl. I, 151 (1422).

behagh Kb. Dipl. I, 152 (1422). *behaff* Kemp. 178. *behagelse* Kemp. 131. *behaffueligheth* ib. 99, Bibl. 1. Ms. 24, 50.

bekommer Rkr. 2194. *bekombrilsæ* Post. 178 (begge er sjældne ord).

beschermellse Kb. Dipl. I, 194 (1457). *beskerming* ib. 220 (1485). — *-else* anvendes mest.

bestandt Cod. Esrom. 232 (1514). *bestandelsæ* Dueh. 2 (1440). — Begge former bruges lige meget.

bewisselse Kb. Dipl. II, 49 (1427). *bewiisning* Tingsv. 19 (1535). — *-ning* er mest alm.

endrachtigheet Kb. Dipl. I, 163 (1442) (afskr.). *endregtighet*. Suso 66. — Mest bruges dog den usammensatte form: *endraeth* (Rkr. 3196 etc.), ligesom i det tilsvarende *twædræcht*.

ænxlichet Post. 6. — Ellers bruges *ænxle* (Kemp. 34. Post. 12), ogsaa *ænxil* Bibl. Ruth 1, 13.

forderff Rom. Digt. III, 3. *fordæruelse* Post. 5, Bibl. 4. Ms. 16, 50.

fornimst Mand. 165. *vfornomst* Rom. Digt. III, 178. *fornumstugheth* Kemp. 22, Mich. 3.

forwarilss Tingsv. 17 (1443). *forwaringe* ib. 97 (1446). — Begge bruges om hverandre.

frycht Mich. 12, Kemp. 48. *frykte* Kemp. 155. *fryktælsæ* Bibl. 5. Ms. 2, 25.

föllæ (= fölelse) Mand. 146. *fölæ* Rkr. 1446. *fölilse*, pl. Kemp. 214.

hast Mand. 61. *hastichedh* Mand. 82, Bibl. 5. Ms. 6, 15.

hindher Kemp. 16, Mand. 93, Mich. 127. *hindring* Brandt 93 (1417), Kb. Dipl. I, 161 (1437) (afskr.). *hinnerlsæ* Kemp. 183. — Den kortere form bruges dog overveiende.

hofferdh Kb. Dipl. I, 196 (1458), Mand. 73. *hoffærdighet* P. Lolle 38, Mich. 31.

hon Post. 100. *haon* Suso 19. *honzeth* Kemp. 70. *haanhed* Mich. 35.

iacht Rom. Digtn. III, 36. *iakt* Cod. Esrom. 84 (1483). *jækth* Bibl. 1. Ms. 27, 3. *jæyælsæ* 1. Ms. 27, 31. — Den forlængede form forekommer vel kun paa dette ene sted.

klokhet Post. 170, Bibl. Ruth 2, 16. *klokskap* Kemp. 12, Hell. Kv. 62.

quæmelse Kemp. 30. *qvemheth* ib. 12, *vbeqwæmheth* ib. 96.

manelsæ Post. 131. *monels* Suso 91. *maning* Kb. Dipl. 134 (1407). *namaning* Kb. Dipl. II, 98 (1450) etc. — *ing* er det almindelige.

pyne Hell. Kv. 51. *pinsæl* ib. 12. *pynelsæ* Mich. 79, Mand. 36. *pinactighed* Mand. 206. *pyneligheth* Brandt 249.

twkth Rom. Digtn. I, 4. *tykten* Post. 54 (slgn. *kysken* Kemp. 109), en svensk form? *tucktigheth* Brandt 159, Kemp. 28.

B. Produktive og uproduktive suffixer¹⁾.

Nogle af de rent nt. suffixer er allerede i hyppig brug i dette tidsrum, medens andre endnu oiensynlig føles som

¹⁾ Slgn. for det følg. ogsaa E. Jessen, Aarb. f. Nord. Oldk., 1866, p. 154 ff.

fremmede og ikke anvendes til nydannelser ved danske stammer.

1. Fem-suffixerne *-inne* og *-sche*.

a) *inne*.

dronninginne Rom. Digtn. I, 231. *fyrstjinnæ* M. P. 11 (1387). Cod. Esrom. 193 (1395). Kb. Dipl. II, 24 (1397). *grewejnæ* Rom. D. II, 85. *hoffmesterynne* Kb. D. II, 127 (1471). *keyserynnæ* Brandt 263. *löffynnæ* Bibl. 4. Ms. 24, 9. *spyserinde* (husholderske) Brandt 289.

b) *sche*.

brefförærske M. P. 187 (1404) og 4 (1395) (afskr.) etc. *burgherske* Kb. D. II, 68 (1440) (afskr.). *efftherlewersche* Kb. Dipl. II, 133 (1475), Dueh. 80 (1465) (afskr.) etc. *for-glömmerske* Kemp. 190. *forligerske* Suso 199. *forvænerske* Post. 40. *framlederske* Kemp. 172. *föderske* Kemp. 72. *patynmagerske* Kb. Dipl. II, 167 (1492). *nærliggærske* Bibl. 1. Ms. 35, 22. *thuæterske* Brandt 97.

Man ser, hvorledes specielt det sidste suffix blev brugt uden forskjel saavel ved danske, som ved nt. ord, hvilket viser, hvor det allerede foltes som levende. De fleste af disse fem-former, som forekommer i den religiøse litteratur (Kemp., Post. og Suso) er ubehændige oversættelser af den lat. text, men forholdet viser, hvor nødvendigt man folte suffixet.

2. Suffixet *-i* (opr. romansk).

Denne endelse kan ikke siges endnu at være levende, da den væsentlig kun forekommer i fremmedord:

fiskerij Dueh. 139 (1591). *fogedhi* Rkr. 1937. *fögdj* M. P. 17 (1388), *byfogetij* Kb. Dipl. II, 202 (1515). *fraseri* Suso 11. *geckærii* Brandt 160. *gesteri* M. P. 55 (1396). *gesterye* Kb. D. I, 152 (1422). *kettery* Rkr. 580.

Mand. 58, Brandt 240. *kompani* Rom. Digt. I, 256, Mand. 129. *party* (skare) Mand. 94, Rom. Digt. III, 8. *skrymtærii* Brandt 161.

3. Substantiv-suffixet *-en*.

Dette suffix, der dog vel maa regnes som nt., er temmelig sjældent og føles endnu som fremmed:

deythingen (forlig) Kb. Dipl. I, 138 (1416), Rkr. 4991, M. P. 109 (1400) etc. *disputeren* Suso 34. *forskulden* (fortjeneste) Post. 88, Suso 68. *forthenken* (overveielse) M. P. 24 (1393) (afskr.). *köpslaghen* Post. 76. *louen* (løfte) Kb. Dipl. I, 169 (1443).

4. Adjektiv-suffixet *-agtig*.

Denne endelse er allerede meget udbredt og ogsaa benyttet til nydannelser:

blödhactig Rkr. 1783. *bredactig* Brandt 291. *brunactig* ib. 290. *deelactigh* Cod. Esrom. 255 (1492), Brandt 242, Suso 178, Kemp. 189. *delaktehet* Suso 191. *eractygh* Tingsv. 49 (1534). *liffaktegh* Kemp. 26, Suso 96. *löwenactigh* Bibl. 2. Ms. 5, 9. (lönaktugh Brandt 156). *pinactighed* Mand. 206. *plompactigheth* Brandt 290. *synactelighedh* (sensualitas) Kemp. 4. *wskyldactig* Rkr. 4761. *sortactig* Brandt 291. *spæglactegh* Suso 102. *swigactig* Brandt 291. *tienstactigh* Brandt 291. *trætahteligh* Bibl. 2. Ms. 21, 18.

5. Adv.-suffixet *-en*.

Dette forekommer hyppigere, særlig henimod periodens slutning:

besynderlighen Mich. 124. *betimeligen* Kb. Dipl. I, 206 (1472). *förmælighen* Suso 123. *fuldkommelighen* Kb. Dipl. I, 190 (1455), Mich. 14. *hemeligen* Kb. Dipl. II, 192 (1512). *vmathelichen* M. P. 56 (1396). *nyglighen* Mich. 124. *vnythteligenn* Dueh. 127 (1528). *personligen* Kb.

Dipl. II, 147 (1482). *schyellighen* ^{*fej les schyellighere*} Brandt 105. *stadighen*
Mich. 21. *trolighen* ib. 5. *wissaeligen* ib. 11.

Præfixer.

Af de rent nt. præfixer er det egentlig kun *be-*, som allerede er blevet fuldt levende og indforlivet i sproget.

an- er endnu sjældent (undtagen i verbet *anname*):

anfalde. *andeel* Kb. Dipl. I, 191 (1455), Kb. Dipl. II, 177 (1502). *andraffue* Dueh. 37 (1500). *andsekt* Mand. 5. ansieith Rkr. 3395. *anskreggh* Rkr. 1474. *ansætter*, 3. sg. Kb. Dipl. II, 111 (1460) (afskr.).

bi- er heller ikke meget udbredt:

bileggelig Tingsv. 13 (1491). *bilægghæt* M. P. 142 (1401). *bisprok* Kemp. 4, Bibl. 4. Ms. 21. 27. *bisidder* Kb. Dipl. II, 188 (1511). *bijstendigh* (behjælpelig) Kb. Dipl. I, 205 (1472).

Om nogle laaneords anvendelse.

Det var naturligt, at den danske sprogbrug endnu længe var usikker under og efter optagelsen af de nt. laaneord. Dels ser man et dansk ord søge at holde et nt. stangen, saa begge brugtes om hverandre, til det ene eller det andet gik af med seiren, og dels var det mellem de nt. ord indbyrdes, at kampen stod. Det siger sig da selv, at under disse forhold mange af de i den første tid indførte ord kun fik en forbigaaende indflydelse paa sproget. Andre har derimod levet til nu, om end ikke altid med bevarelsen af den samme betydning som i begyndelsen, idet i dansk en ny betydning kan have udviklet sig af den, der var indført med ordet fra mnt. Atter andre har oiensynlig ikke nogen-

sinde været følt som levende, men forekommer blot leilighedsvis, optaget for tilfældet fra nt., uden at have fæstet nogen rod i dansken. Disse sidste beskjæftiger vi os dog her ikke med.

1. Ord med senere forandret betydning.

belæylighet (= beliggenhed) Cod. Esrom. 34 (1487) etc.
— En anden betydning forekommer ogsaa: »forhold, omstændigheder« (Rkr. 1459, Tingsv. 126 (1509)).

Sch. L. *belegelicheit* (beliggenhed).

beskeden (som hædrende tillæg ved navne, som ogsaa *ærlig, fornumstig* o. a.), f. ex. M. P. 65 (1397). Kb. D. I, 145 (1417) etc. Dog ogsaa ellers (som Kemp. 98) i den almindeligere betydning »forstandig«. — Mnt. *bescheden* bruges ogsaa paa samme maade.

bestand, bestandelse i betydningen »gavn«, særlig i jur. dokum. om gaver til kirken for sjælens »bestandelses« skyld, saaledes Dueh. 6 (1428), M. P. 27- (1393) etc. — Mnt. *bestant* etc. er hos Sch. L. kun optegnet i betydningen »bestaaen, ro«, hvorefter vel saa den danske brug har udviklet sig.

degeligh (tapper) Rom. Digt. III, 31, Rkr. 2328. *deyligh* (tapperhed) Rkr. 3662. — Betydningen »skjön« er dog ligesaa almindelig: Rom. Digt. III, 18, Mich. 129, Rkr. 369. — Mnt. *degelik* (= tüchtig).

faræ (frygt) Rom. Digt. II, 4 og I, 213, Rkr. 869. *faræ, v.* (frygte) Rom. D. II, 10 (slgn. sv. *befara, v.*). — Den nuværende betydning er dog ligesaa udbredt: Rom. Digt. II, 340, Rom. D. I, 55, Kb. Dipl. I, 176 (1443), Kemp. 35 etc. — Mnt. *være* har ogsaa begge betydninger.

forakt (hensigt) M. P. 19 (1389), Kemp. 20. *forakther*, 3. sg. Kemp. 29. — *foractetheed* i betydningen »foragt« forekommer dog Mand. 222.

Formen *foreacht* (Kb. Dipl. I, 177 (1443)) tyder imidlertid paa, at her har foreligget to ord, det ene med beto-

ningen paa forste stavelse, i betydningen »hensigt«, det andet, med betonet anden stavelse, i den nuværende betydning. — Mnt. *voracht* etc. bruges kun i betydningen »Hohn«.

from har mest betydn. »tapper« (P. Lolle 1060, Rkr. 2130, Rom. D. I, 122), men ogsaa »brav, mild« (P. Lolle 1041, Bibl. 1. Ms. 47, 6). — Mnt. *vrome* 1) tüchtig 2) fromm.

fromme, subst., bruges, i overensstemmelse med adjektivet, i betydningen »tapperhed« (Rom. Digt. I, 25), men mest i betydn. »gavn«, efter den nuværende [(forældede) brug (Kemp. 64, M. P. 86 (1399), Rkr. 2390 etc.).

hantere, v., i forskellige betydninger: Kb. Dipl. I, 149 (1422), Kemp. 13 (forhandle, sælge). Rom. Digt. III, 72 (dröfte). — hantering (handel) Mand. 116, Kb. Dipl. I, 149 (1422). — Mnt. *hanteren* (af fransk *hanter*) bruges paa samme maade.

hemelig (fortrolig) Kemp. 27, Suso 51. hemelighet (fortrolighed) Suso 102. — Den nuværende betydning er dog langt fra sjælden: Kemp. 57, Suso 64, Kb. Dipl. II, 192 (1522), Post. 97 etc. hemmeligheth (arcana) Kemp. 125. — Ogsaa det mnt. *hemelik* har de samme betydninger, som begge lader sig føre tilbage til grundbegrebet »hvad der horer hjemmet til«.

mulig har ofte betydningen »rimelig, billig« (M. P. 7 (1379) (afskr.), Mich. 12, Rkr. 2464), ligesaa substantivet: moghelicheet (billig pris) Kb. Dipl. I, 152 (1422) og 173 (1443). — Den nuværende brug har vi dog ved siden af: Kemp. 117, Lucid. 20, Kemp. 129 (mugeligheth = possibilitas). — Mnt. *mogelik*, *mogelicheit* veksler paa samme maade.

offuerdadig (overmodig) Rkr. 3818. Rom. Digt. III, 88. overdadighed Kb. Dipl. II, 193 (1512), Mich. 168, Rom. Digt. III, 156. — Betydningen er overført fra mnt. *overdadich*, *overdadicheit*.

pliet (= bodsövelse, straf) forekommer særlig i den religiøse litteratur (f. ex. Post. 42, Bibl. 3. Ms. 26, 23

etc., samt Mich. 32), en betydning, som ikke synes kjendt i mnt. — Sammensætningerne har dog den nuværende betydning »pligt«, som *pliktig*, *be-*, *for-*, *tilplicte*, *be-*, *forplicting*.

straffe (irettesætte, dadle) P. Lolle 68, Kemp. 162, Mich. 114, Bibl. 1. Ms. 47, 29. — *straff* (bebreidelse) Mich. 114, straffes Suso 20, stræffælsæ 5. Ms. 28, 20. — *straffe* i nuværende betydning forekommer dog ogsaa, f. ex. Rkr. 3379, og ogsaa mnt. *strafen*, *strafinge* (opr. ht., s. p. 49) bruges paa begge maader.

welmacht (sundhed), ligesom det mnt. *wolmacht* jur. udtryk om tilregnelighed, brugt særlig ved testamenters affattelse (M. P. 72 (1397), Kb. Dipl. I, 181 (1444) etc.). Andre former forekommer ogsaa, som *welmodh* (Duch. 5 (1464)) og *wallöst* (Duch. 15 (1422)).

2. Nu forsvundne ord, engang i levende brug.

bestalle (*bestolle*) Mand. 147, Rom. Digt. III, 12, Rkr. 4354. — Bruges i betydn. »beleire« ligesom mnt. *bestallen*.

beware (*bewære*), v. refl. (bcfatte sig med) er et meget udbredt ord (Kb. Dipl. I, 193 (1457), Bibl. 1. Ms. 4, 17, Suso 139, Kemp. 127 etc.), brugt paa samme maade som mnt. *bewer(r)en* (s. p. 41).

u(n)beworen, *-waren* (uhindret) forekommer ogsaa særdeles hyppig, mest i jur. dokum., ligesom mnt. *umbeworren* (s. p. 41).

fordeytinge (forsvare) M. P. 56 (1396), Cod. Esrom. 80 (1444) og 84 (1483). — Mnt. *vordeyedingen* paa samme maade.

forfang (hindring) forekommer mest som jur. udtryk (Cod. Esrom. 85 (1477), Kb. Dipl. I, 191 (1455), Tingsv. 61 (1461) etc.), men dog ogsaa ellers: Rom. Digt. II, 12, Rkr. 670. — Mnt. *vorvank* om skade i almindelighed.

helperede (hindring, indvending) i jur. dokumenter (ligesom mnt. *helperede*): M. P. 12 (1387), Kb. Dipl. I, 139 (1416), Kb. Dipl. II, 49 (1427), Cod. Esrom. 234 (1446).

mær, adj. (berömt, ligesom mnt. *mere*) Rkr. 1586, Mich. 9.

mær (hav) Rkr. 2673, Rom. Digt. III, 48, Mand. 1, Bibl. 2. Ms. 10, 19. — Mnt. *mer* (hos Sch. L. kun i sammensætninger) bruges i samme betydning.

nymere (tidende) Mich. 9, P. Lolle 101, Rom. Digt. I, 6. Hell. Kv. 52. — Mnt. (*nyge*)*mere* har samme betydning.

nalkes (nærme sig) Post. 10, Rom. Digt. III, 173, tilnalkes Kemp. 33, Bibl. 1. Ms. 47, 29. — Ordet er endnu levende i svensk. — Ogsaa mnt. *nalen*, *naleken* bruges paa samme maade.

töfring (opsættelse, ligesom mnt. *togeringe*), mest i diplomer (Kb. Dipl. I, 139 (1416), M. P. 58 (1396), Cod. Esrom. 198 (1400)), men ogsaa ellers, f. ex. Suso 149.

wenæ (jamre, klage = mnt. *we(i)nen*) Rkr. 36, Mich. 140, Post. 137, Bibl. Dom. 2, 5 (*wænændæns* = *flentium*), *wenelsæ* 1. Ms. 27, 38.

vidue (enke) Mich. 4, Hell. Kv. 1, Bibl. Dom. 5, 29, Rkr. 3468. — Mnt. *wedewe*, *-uwe*, maaske har ogsaa lat. *vidua* havt indflydelse?

Register.

- affgongh* 39.
 affhændhæ 59.
 aller (alder) etc. 57.
 an- (præfix) 70.
 andwordhe 36.
 aname 44.
bæthring (betrelse) 66.
 befale (befaling) 40.
 beflaadhen, pt. 40.
 begongelsæn 39.
 begauet, pt. 45.
 begyndte 61.
 begærelsse (begheringh) 66.
 behawer, behagh etc. 40, 66.
 behenniched etc. 59.
 beholde, v. 34, 58.
 behyththæ, v. 13.
 behöring 26.
 behöffue etc. 13.
 bekommer, bekombrilse, bekym-
 merth 23, 29, 66.
 beleyelighet 71.
 benodhe 45.
 berodh, subst. og pt. 45.
 beröchthedhe, pt. 24.
 beskade 40.
 beskeden 71.
 beschromellse, beskerming 66.
 besynnæ, v. 62.
 bestalle (bestolle) 36, 73.
 bestand 55, 66, 71.
 bestonnæ, v., bestondelse, bestan-
 delse 39, 59, 71.
 besynderligh(en) 60, 69.
 betale (betaling) 40.
 betimeligen 69.
 betyde 25.
 beware 41.
 bewaring, -else 41.
 beware, v. refl. 41, 73.
 wbeuoret 41, 73.
 bewisselse, -ning 66.
 bi- (præfix) 70.
 blialdh 54.
 blödhactig 69.
 bold, adj. 35, 55.
 bollækin 35, 57.
 bredactig 69.
 brefförærskæ 69.
 brunactig 57.
 buller 57.
 burgherske 68.
 bödekære 13.
 bödhlene 21.
 böghe, etc. 25.
 bör 26.
 bössæ (busse) 21.
 baad (nytte) 40, 44.
 baar (båre) 44.
degeligh 71.
 deythingen 69.
 deelaktigh etc. 69.
 disputeren 69.
 drabelig 41.
 dröuæs etc. 13.
 dronninginne 68.

dul (döll), adj. 56.
dyrebaar 44.
dyst etc. 27.
dywel 18.
efftherleversche 68.
endrachtigheet (endracth) 66.
enfullæligh etc. 35.
ewentyr 27.
faræ, subst. 45, 71.
feldh 55.
fiskerij 68.
-flökt etc. 21, 28.
fogedhi 68.
forakt 72.
forbeyrels (forbedring) 66.
forderff etc. 66.
fordeytinge 73.
forfall 56.
forfang 73 (forfong 39).
forfare 41.
forgong 39.
forgiellæ 58.
forglömmerskæ 68.
forhandle 61.
forligerske 68.
formyndere 21.
forninst etc. 21, 28, 66.
forrodhe 46.
forskell 56.
forskulden 69.
forsmælighen 69.
forsmaa 46.
forspillæ 58.
forstöræ 18.
forswynnæ 59.
forsömæ etc. 19.
fortröden etc. 13.
forthenken 69.
fortörne etc. 25, 29.
forwandle 37, 61.
forware 41.
forwarelse, -ing 41, 66.

forwinærskæ 68.
forvorst 41.
framlederske 68.
from, adj. 72.
fromme, subst. 72.
frycht etc. 22, 66.
fryctæ, v. 22, 29.
frotzer etc. 46, fraseri 68.
fulldbiwrde 22.
fuldkommelighen 69.
fwnth 55.
fyrst, förstæ (fyrste) 22.
fyrstinnæ 62, 68.
föderske 68.
fölä, v. 14.
fölä, föllise, subst. 14, 67.
föwæ, subst. og adj. 14.
föwe, v. 14.
geckærii 68.
geldhæ, v. 61.
gesteri 68.
gillæ (gilde) 58.
glawinde 56.
grewejnæ 62, 68.
grwæ, v. 19.
gryendes, gryselig 19, 28.
gillenæ (gylden) 58.
gynst (gönst) 22, 28.
handle 39.
hanlæ 39, 61.
hantere 39, 72.
hast, hastichedh 67.
haffue, subst. 41.
helperede 74.
hemelig 72.
hemeligen 69.
hindre 61.
hindher etc., subst. 67.
hofferdh etc. 67.
hoffmesterynne 68.
hofsynner 60.
hwredan 45.

hysken 19, 28.
höflig 14, 28.
hörigh 26.
hörsum, subst. og adj. 26.
höwsk 15, 29.
hon (haan) etc. 67.
honlighe (hönlighe) 14, 29.
iacht, jæyælsæ 67.
iammer 46.
jungelin 28.
iungere 28.
keyserynne 68.
kettery 68.
klawe, subst. og v. 42.
claar, adj. 46.
klokhet, -skap 67.
kompaner 47.
kompani 69.
korffwe 28.
kosteligh (köstelyghe) 29.
krones (krunes, krönes) 15, 29
kryde 19, 28.
krycker 22.
crytzæ 19.
kröppæ (= krybbe) 23.
cröwer, kröwersko 15, 28.
qwarteer (kortter) 37.
qvæmelse, qvemheth 67.
kysk etc. 19.
kön 15.
köpslaghen 69.
liffaktegh 69.
louen (löfte) 69.
Lybike, lybisch 19.
lykte 23.
ulykkæ 23.
löthig 15, 29.
löfte etc. 16.
lögen etc. 15.
löwenaktigh 22, 69.
löffynnæ 68.
magh etc. 42.

(dyne)maghere etc. 42.
patynmagerske 68.
malet, pt. 47.
maner, 3. sg. 42.
manelsæ, (na)maning 42, 67.
mint (mynth) 24.
mynigh (myndig) 59.
mynster (mönster) 23.
mær, adj. 74.
mær (hav) 74.
(ny)mere 74.
mögælig etc. 16, 29, 72.
modæ (maade) 47.
vmathelichen 69.
moltid 47.
maaskee 42.
nalædhe (nalkes) 48, 74.
nyglichen 69.
nytte etc. 26.
vnytheligenn 69.
nærliggærske 68.
nöghæ, v. og subst. 16.
node (= naade) 47.
old-, older- 35 (öllingæ 57).
öllia (= olje) 16.
offuerdadigh etc. 48, 73.
ofuerflödichedh 16.
owergongels 39.
ouerhörig 26.
pannæ (pante), v. 60.
party 69.
(hws)pending 62.
personligen 69
pyne etc. 67.
pinactighed 67.
plaue 48.
plict 73.
plompactigheth 69.
portelin 28.
prall 56.
pröwæ 17.
pyntæ (punkter) 28.

pyth 24.
 pofowel 48.
 poskæ 48.
rindestienen 62.
 rulse 27.
 rund 55.
 runnelige 60.
 rökte 24.
 röpte 17.
 rōwels 26.
 rōuere 17, 28.
 rōwæ, v. 17, 29.
 raadichet etc. 48.
syn (= sind) 57.
 sindet, best. 62.
 synaktelighedh 69.
 skade etc. 43.
 skaræ 43.
 schyellighen 70.
 skenne 60.
 skinnere 60.
 skiön etc. 18.
 skrymtærii 69.
 skröder (skræder) 17.
 sky, v. og adj. 20.
 skytte (skøtte) 24.
 slotther, pl. 28.
 smaghe 43.
 soldh 55.
 sortactig 69.
 spæglactegh 69.
 spyserinde 62. 68.
 spögelse 18.
 stadighen 70.
 stal(stol)brödhre 36.
 straffe, v. etc. 49, 73.
 straff, straffels 49, 73.
 stroolæ 49.
 stycke 27.
 stymper 24.
 styrter, 3. sg. 24.
 stol (= staal) 49.

sybtill (subtil) 27.
 swndh 55.
 swag 37.
 svodan 45.
 swaawre 49.
 swalgh 37.
 swomp 37.
 swaffuel 43.
 swigactig 69.
 sölæs, v., sölæ, subst. 19.
 sömmeræ, pl. 18.
 sönnærlich (synderlig) 60.
tant 56.
 tok(tak)namlig 49.
 tiidkörning 28.
 thynder (= tinder), pl. 62.
 tienstaktigh 69.
 tol (= told) 57.
 trind 56.
 trolighen 70.
 trætakteligh 69.
 thuæterskæ 68.
 tykte, v., twkth etc. 24, 67.
 tyctelig 24, 29.
 tyghe, subst. og v. 20.
 thynde (= tønde) 62.
 töffue, v. 18.
 töffre, v. 18.
 töfring 18, 74.
w(m)beuoret 41, 73.
 vforwontz 49.
 ulykkæ 23.
 vnderdan 45.
 vndersaatere 50.
 wnfongelsæ etc. 39.
 wskyldaktig 69.
wan- (won), præfix 37.
 wandræ 37, 61.
 wanckæ 37.
 warer, 3 sg. etc. 43.
 welmacht etc. 73.
 wenæ, v. 74.

vidue 74.
wissæligen 70.
voktæ 38.
wol (= 80) 38, 57.
wolde, v. etc. 38.
wortklocken 38.
wragæ, vragh 43.
wellæ (vælde) 58.

weldigh, adj. 58.
wopn 50.
woge (= vaage) 50.
wowæ (= vove) 66.
ængxlichet, ænxle 66.
eractyg 69.
øffuæ, v. 18.
ouenbare, adj. 44.

**THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE
STAMPED BELOW**

**AN INITIAL FINE OF 25 CENTS
WILL BE ASSESSED FOR FAILURE TO RETURN
THIS BOOK ON THE DATE DUE. THE PENALTY
WILL INCREASE TO 50 CENTS ON THE FOURTH
DAY AND TO \$1.00 ON THE SEVENTH DAY
OVERDUE.**

SEP 8 1943
SEP 11 9 1943

JAN 19 1970 7 2

REC
APR 1 1970

LD 21-100m-7,'39(402s)

G4H6

Holst. Clara

Studier over middel-
nedertyske laaneord i
dansk i det 14. og det
15. aarhundrede

SEP 9

Butt

~~SEP 11 1882~~

M111851

PD 3582
G4H6

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

